

Nacionalni izveštaj – Srbija

Centar za prava deteta

Pripremila Ines Cerović

Septembar 2025.

Sadržaj

1. Uvod.....	3
1.1. Svrha	3
1.2. Obuhvat.....	3
2. Metodologija.....	4
2.1. Pravna analiza	4
2.2. Prikupljanje kvalitativnih podataka	4
2.3. Sekundarna analiza podataka	5
2.4. Strategija uzorkovanja	6
2.5. Analiza podataka	6
2.6. Etika i zaštita	6
2.7. Ograničenja.....	6
3. Kontekst – Međunarodni i regionalni standardi.....	7
4. Nacionalni pravni i politički okvir	9
4.1. Pregled nacionalnog pravnog okvira relevantnog za decu žrtve i svedoke krivičnih dela sa smetnjama u razvoju.....	9
4.2. Sistem podrške žrtvama i svedocima uspostavljen Strategijom za ostvarivanje prava žrtava i svedoka krivičnih dela	15
4.3. Dokumenta javnih politika relevantna za decu sa smetnjama u razvoju	16
4.4. Nalazi međunarodnih i regionalnih mehanizama za praćenje ljudskih prava.....	17
4.5. Analiza zakonodavnog i strateškog okvira u odnosu na standarde prava deteta i prava osoba sa invaliditetom	18
5. Prakse i iskustva u pružanju podrške deci sa smetnjama u razvoju – nalazi iz izveštaja 22	
5.1. Pristup informacijama	22
5.2. Procesna prilagođavanja i rano prepoznavanje potreba.....	24
5.3. Pravna i socijalna podrška.....	25
5.4. Posrednici i osobe za podršku	27
5.5. Pravo na participaciju – Opšti pregled	28
5.6. Pravo da bude saslušano i da izrazi mišljenje	29
5.7. Pravna sposobnost i odlučivanje uz podršku.....	31
5.8. Okruženje i komunikacija.....	31
5.9. Dokazi i prakse saslušanja.....	32
5.10. Obuka stručnjaka.....	32
6. Intersekcionalnost i višestruka diskriminacija.....	33
7. Praznine, rizici i prioritetne reforme	34
8. Zaključak	36

1. Uvod

Ovaj nacionalni izveštaj ispituje u kojoj meri pravosudni sistem Srbije štiti i osnažuje decu sa smetnjama u razvoju koja su žrtve i svedoci krivičnih dela, kroz procenu zakonodavnog okvira i prakse u odnosu na relevantne međunarodne i regionalne standarde i pravne tekovine Evropske unije (EU). Izveštaj je izrađen u okviru šireg projekta *Ensuring Access to Intermediaries for Children with Disabilities in Legal Proceedings (ENSURE)* u kome učestvuje Centar za prava deteta, a koji ima za cilj unapređenje pristupa pravdi za decu sa smetnjama u razvoju u krivičnom postupku. Projekat se fokusira na integraciju uloga posrednika, osoba za podršku i posebnih predstavnika kako bi se postupci učinili inkluzivnijim, participativnijim i zasnovanim na pravima.

Analiza se fokusira na ključne komponente pravosuđa prilagođenog deci i inkluzivnog za osobe sa smetnjama u razvoju: pristup informacijama, učešće deteta, posrednike i osobe za podršku, okruženje i komunikaciju, tehnike ispitivanja, pravnu pomoć, poslovnu sposobnost i podržano donošenje odluka, izgradnju kapaciteta, intersekcionalnost, kao i praćenje i prikupljanje podataka.

Izveštaj prepoznaje napredak ostvaren tokom gotovo dve decenije reformi pravosuđa za decu u Srbiji. Međutim, dokazi jasno pokazuju da implementacija ostaje fragmentisana i diskreciona, što dovodi do neujednačene prakse i fragmentirane, diskrecione primene prava deteta i mera zaštite. Shodno tome, izveštaj predlaže sažete i primenljive preporuke kako bi se pravne i političke obaveze Srbije pretočile u doslednu praksu u skladu sa obavezujućim međunarodnim i regionalnim standardima i pravnim tekovinama EU.

1.1. Svrha

Izveštaj ispituje na koji način stručnjaci, posrednici i tumači doprinose pružanju podrške deci sa smetnjama u razvoju u krivičnopravnom sistemu Srbije. Razmatra nacionalni pravni okvir i njegovu primenu u praksi, sa posebnim naglaskom na procesna prilagođavanja i međusektorsku saradnju, u cilju identifikovanja praznina, isticanja dobrih praksi i predlaganja praktičnih preporuka za unapređenje pristupa pravdi za decu sa smetnjama u razvoju.

Rezultati će informisati projekat ENSURE, omogućiti uporednu analizu među zemljama učesnicama i doprineti nacionalnom i regionalnom zagovaranju za uvođenje uloga posrednika i podrške u pravosudne sisteme, kako bi se prava i mere zaštite ostvarile za svu decu kojoj su potrebne.

1.2. Obuhvat

Izveštaj razmatra pristup pravdi za decu sa smetnjama u razvoju koja dolaze u kontakt sa krivičnopravnim sistemom u Srbiji kao žrtve ili svedoci krivičnih dela. Iako je primarni fokus na deci sa intelektualnim i psihosocijalnim smetnjama u razvoju, procena obuhvata i decu sa senzornim, komunikacijskim, telesnim i višestrukim smetnjama, uz obezbeđivanje intersekcionalnog razumevanja u odnosu na pol, etničku pripadnost, socio-ekonomski status

i smeštaj. Analiza se fokusira na procesna prilagođavanja i uloge stručnjaka, tumača i drugih profesionalaca odgovornih za omogućavanje efektivnog učešća dece.

Geografski obuhvat je na nivou cele države. Suštinski, izveštaj obuhvata čitav procesni lanac, počev od prvog kontakta sa policijom, preko istrage, krivičnog gonjenja, sudskog postupka i neposrednog postprocesnog praćenja, i obuhvata okruženja kako unutar tako i van pravosudnih institucija. Cilj je da se pruži praktičan, sistemski pregled onoga što funkcioniše, gde i dalje postoje praznine i kako Srbija može da pređe sa diskrecionih mera na zagarantovanu, ranu i inkluzivnu pravdu za svako dete sa smetnjama u razvoju.

2. Metodologija

Ovaj izveštaj primenjuje **kombinovani** istraživački dizajn koji objedinjuje doktrinarnu analizu prava i politika sa kvalitativnim istraživanjem (intervjui i fokus grupe), uz sekundarnu analizu istraživanja Centra za prava deteta sprovedenog početkom 2025. godine.

2.1. Pravna analiza

Kroz strukturiranu desk analizu mapiran je zakonodavni okvir Srbije u odnosu na međunarodne i regionalne standarde i relevantne pravne tekovine EU. Analiza je obuhvatila dostupnost, obim i sudsku primenjivost mera zaštite i procesnih prilagođavanja, kao i njihovu operacionalizaciju u praksi. Posebna pažnja posvećena je ulogama veštaka, posrednika/osoba za podršku i tumača koje tužioci ili sudije mogu angažovati u krivičnim postupcima u kojima su deca žrtve ili svedoci.

2.2. Prikupljanje kvalitativnih podataka

Primarni kvalitativni podaci prikupljeni su putem **polustrukturiranih dubinskih intervju a i fokus grupa** sa približno 7-10 učesnika po grupi. Prioritet su imale tri ključne grupe učesnika:

a) Profesionalci – Ključni sagovornici su obuhvatili sudije, tužioce, policijske službenike, socijalne radnike, dečje psihijatre i psihologe, stručnjake za podršku, profesionalce iz organizacija osoba sa invaliditetom (OOSI) i druge stručnjake koji rade sa decom žrtvama i svedocima. Učesnici su uključili: zamenika republičkog javnog tužioca; penzionisanog sudiju Apelacionog suda u Novom Sadu; direktora Instituta za mentalno zdravlje; direktora ustanove za smeštaj dece bez roditeljskog staranja u Beogradu (oko 70% dece u institucionalnom smeštaju su deca sa smetnjama u razvoju), uključujući i Jedinicu za hitni smeštaj; rukovodioca Prihvatališta za hitan smeštaj dece žrtava nasilja; sudskog psihologa Višeg suda u Beogradu; socijalnog radnika Centra za socijalni rad (CSR) u Kragujevcu; psihologa koji radi sa decom žrtvama trgovine ljudima u Centru za zaštitu žrtava trgovine ljudima; načelnika Odeljenja za maloletničku delinkvenciju Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP); dva savetnika u Ministarstvu za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja (MRZBSP); direktora Nacionalne organizacije osoba sa invaliditetom Srbije (NOOIS); direktora Saveza udruženja za podršku osobama sa autizmom; direktora Saveza udruženja za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim osobama Srbije (Savez MNRO) i socijalnog radnika iz NVO ASTRA. Njihovi uvidi su bili od ključnog značaja za razumevanje prakse postupanja institucija, izazova i potrebnih unapređenja u pravosudnom sistemu.

b) Deca sa smetnjama u razvoju – Primarni fokus bio je na deci sa intelektualnim i/ili psihosocijalnim teškoćama koja su imala kontakt sa pravosudnim sistemom kao žrtve ili svedoci krivičnih dela. Angažovanje ove grupe planirano je uz podršku stručnjaka visoko specijalizovanih za rad sa ovom decom, u skladu sa etičkim protokolima i istraživačkim okvirom projekta ENSURE. Međutim, u početnoj fazi fokus grupe sa decom smeštenom u prihvatilištu ili ustanovama nisu mogle biti organizovane. Staratelji su nas obavestili da su u tim ustanovama trenutno smeštena samo jedno ili dvoje dece sa smetnjama u razvoju ali da je, zbog složenosti njihovih situacija i postupka koji je u toku, neprimereno organizovati grupne diskusije u kratkom raspoloživom roku. Zaključeno je da je potreban dugoročniji, fazni pristup kako bi se obezbedila emocionalna bezbednost, stabilnost i spremnost dece za učešće. Ove fokus grupe biće naknadno organizovane, u kasnijoj fazi projekta, kada se steknu odgovarajući uslovi.

Slično tome, pokušaji da se uključe deca sa smetnjama u razvoju koja žive u porodicama nisu bili uspešni. Osobe za podršku su snažno savetovale da bi direktan kontakt u tom trenutku mogao dovesti do retraumatizacije, imajući u vidu nedavnu ili tekuću izloženost nasilju ili sudskim postupcima. Izbegavanje sekundarne viktimizacije i obezbeđivanje psihološke bezbednosti imali su prednost u odnosu na prikupljanje primarnih podataka. Shodno tome, deca sa smetnjama u razvoju koja su žrtve krivičnih dela bila su obuhvaćena isključivo posredno, preko svojih profesionalnih pružalaca podrške. Isto tako, deca koja su završila krivične postupke nisu kontaktirana radi zaštite njihovog oporavka.

Ovaj izveštaj stoga predstavlja prvu fazu kvalitativnog angažovanja sa decom sa smetnjama u razvoju. Predviđeno je da se dopuni i proširi tokom prve godine implementacije, kada se potvrde etički utemeljene mogućnosti za njihovo učešće.

c) Deca iz DX kluba – Fokus grupa je sprovedena sa decom iz DX kluba Centra za prava deteta, uz facilitaciju specijaliste za participaciju dece. Ova deca nemaju smetnje u razvoju kao ni direktno iskustvo sa pravosudnim sistemom, ali su uključena radi dobijanja šire perspektive vršnjaka o inkluziji, pristupačnosti, komunikaciji i poštovanju prava dece sa smetnjama u razvoju. Diskusije su obuhvatile: svest o pravima i razmenu informacija, učešće u postupcima, prava na obrazovanje, zdravlje, igru i slobodno vreme, zaštitu od nasilja i diskriminacije, slobodu izražavanja i pristup pravnim sredstvima zaštite.

2.3. Sekundarna analiza podataka

Nalazi su triangulisani sa istraživanjem Centra za prava deteta¹ koje je završeno u februaru 2025. godine. Skup podataka obuhvata: ankete sa ukupno 33 tužioca iz viših javnih tužilaštava, 28 sudija i sudijskih pomoćnika iz viših sudova, 46 praktičara iz CSR, 13 advokata i 6 policijskih službenika; šest dubinskih intervjua i dve fokus grupe sa profesionalcima iz sektora policije, pravosuđa i socijalne zaštite, kao i administrativne podatke, posebno systemske pokazatelje o dostupnosti i korišćenju prilagođenih prostora, audio-video opreme i drugih procesnih prilagođavanja i stavovima profesionalaca o participaciji dece. Time je obezbeđena sistematska unakrsna validacija tema proisteklih iz intervjua i pravne analize.

---

¹ Centar za prava deteta, Procena stanja sistema zaštite dece žrtava i svedoka u krivičnim postupcima u Srbiji – *Nacrt*, februar 2025. godine (nepublikovan document). Procena stanja je sprovedena u partnerstvu sa UNICEF-om u Srbiji.

2.4. Strategija uzorkovanja

Namerni pristup uzorkovanju obezbedio je zastupljenost različitih vrsta smetnji u razvoju, oblika smeštaja (institucionalna i porodična briga), profesionalaca – kako prvih kontakt tačaka tako i donosilaca odluka u sektorima policije, pravosuđa i socijalne zaštite, kao i predstavnika OOSI, radi reflektovanja specifičnih znanja o smetnjama u razvoju.

Uzorak je konstruisan prema kriterijumima relevantnosti i stručnosti, a ne statističke reprezentativnosti.

2.5. Analiza podataka

Kvalitativni podaci su analizirani tematskim kodiranjem, vođeni međunarodnim i regionalnim standardima prava deteta i ciljevima istraživanja. U pravnoj analizi su primenjene doktrinarnе i uporedne metode, ispitujući usklađenost zakona i prakse sa relevantnim standardima.

2.6. Etika i zaštita

Etičke obaveze su oblikovale istraživački proces na sledeći način:

- a) primenjene su procedure dobrovoljnog učešća i informisanog pristanka;
- b) smernice za zaštitu su usklađene sa nacionalnim propisima o zaštiti podataka i međunarodnim standardima;
- c) intervjui su organizovani u bezbednim i pristupačnim okruženjima;
- d) lični podaci su anonimizovani, bezbedno čuvani i korišćeni isključivo u istraživačke svrhe;
- e) rad sa visoko vulnerabilnom decom uključio je stalnu procenom rizika. Zaštita dostojanstva i psihološke dobrobiti dece učesnika ostala je najviši prioritet.

2.7. Ograničenja

Iako izveštaj nastoji da pruži sveobuhvatnu sliku podrške deci sa smetnjama u razvoju u pravosudnom sistemu, potrebno je istaći nekoliko ograničenja. Pristup deci sa smetnjama u razvoju, posebno onoj sa intelektualnim ili psihosocijalnim smetnjama, ostaje izazov. Mnoge porodice i ustanove deluju kao čuvari pristupa, a neka deca nisu spremna ili nisu u mogućnosti da neposredno učestvuju. Dodatni izazov predstavlja činjenica da su neka deca trenutno uključena u krivične postupke, što povećava njihovu vulnerabilnost. Slično tome, neka deca žrtve i dalje trpe posledice krivičnih dela i nalaze se na psihoterapiji. Razgovor o njihovim iskustvima u pravosudnom postupku može biti osetljiv i nosi rizik sekundarne viktimizacije. Zbog toga su u pojedinim slučajevima perspektive dece posredovane preko profesionalaca, što može filtrirati njihove glasove ili uticati na način predstavljanja njihovih iskustava.

Iz tih razloga, istraživački dizajn nosi inherentnu napetost između potrebe za dubinskim informacijama i obaveze da se izbegne sekundarna viktimizacija. Iako su ove mere neophodne, one mogu ograničiti dubinu ispitivanja i broj uključene dece. Uzorak je stoga mali i namerni, i iako su učinjeni napor da se uključe deca sa različitim vrstama smetnji u razvoju i iz raznovrsnih sredina, nalazi ne mogu tvrditi da predstavljaju pun spektar iskustava dece sa smetnjama u razvoju u kontaktu sa pravosudnim sistemom u Srbiji.

3. Kontekst – Međunarodni i regionalni standardi

Konvencija o pravima deteta² (Konvencija ili KPD) prepoznaje svu decu kao nosioce prava, sa pravom na zaštitu od svih oblika nasilja, smisleno učešće i delotvoran pristup pravdi. Za decu žrtve krivičnih dela, koja se često suočavaju sa značajnim emocionalnim, psihološkim i fizičkim posledicama i izazovima, ove garancije su od ključnog značaja. Krivični postupak koji je prilagođen detetu, zasnovan na procesnim garancijama, multidisciplinarnoj podršci i koji daje prioritet najboljim interesima deteta, ublažava štetne posledice i unapređuje kvalitet i pravičnost ishoda postupka.

Globalni dokazi, kao što je **Svetski izveštaj o nasilju nad decom**, pokazuju da su deca sa smetnjama u razvoju izložena još većem riziku od nasilja u svim okruženjima.³ Razlozi uključuju ukorenjene predrasude, stigmatu koja pogađa porodice, kao i pojačane zahteve emocionalne, fizičke i ekonomske prirode koje pojedini oblici smetnji u razvoju mogu nositi. Deca sa smetnjama u razvoju mogu imati poteškoće da prijave nasilje, a kada to učine, njihovi iskazi se češće dovode u pitanje, a naneta šteta se umanjuje.⁴ Kada dođu u kontakt sa pravosudnim sistemom kao žrtve ili svedoci krivičnih dela, još je verovatnije nego kod njihovih vršnjaka da će biti izložena diskriminatornom postupanju, jer se suočavaju sa dodatnim i slojevitim preprekama. Te prepreke obuhvataju fragmentisanu koordinaciju između pravosuđa, policije, socijalne zaštite, zdravstvenog i obrazovnog sistema, pri čemu nijedan organ ne preuzima punu odgovornost za njihovu zaštitu; fizičku nepristupačnost sudskih i drugih objekata institucija i pružalaca usluga, uključujući nepristupačan javni prevoz; ekonomske i procesne prepreke, kao što su sudske takse, troškovi putovanja, složene procedure, dugotrajni postupci, ograničen pristup kvalitetnoj besplatnoj pravnoj pomoći, kao i složene predrasude koje dovode u pitanje sposobnosti dece, naročito dece sa intelektualnim ili psihosocijalnim smetnjama u razvoju, dodatno učvršćujući stigmatu. Kao rezultat toga, pravosudni sistem deci ne uskraćuje samo delotvorna pravna sredstva i pristup pravdi, već i produbljuje cikluse isključenosti i diskriminacije, ostavljajući decu sa smetnjama u razvoju još ranjivijom na nasilje i eksploataciju.⁵ U tom kontekstu, procesna prilagođavanja i koordinisana profesionalna podrška su od suštinskog značaja za zaštitu prava dece sa smetnjama u razvoju koja dolaze u kontakt sa pravosudnim sistemom.

Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom⁶ (KPOI) ističe pristupačnost kao osnovni princip (član 3) i obavezuje države da obezbede procesna i uzrastu primerena prilagođavanja, kao i izgradnju kapaciteta profesionalaca radi obezbeđivanja delotvornog pristupa pravdi (član 13). Posebno ističe mere kao što su pristupačne zgrade, prevoz, informacioni sistemi, javna signalizacija na Brajevom pismu i u lako čitljivim i razumljivim formatima, oblici neposredne pomoći i posrednici putem vodiča, čitača i profesionalnih tumača za znakovni jezik (član 9).

---

² UN, Konvencija o pravima deteta, usvojena 20. novembra 1989, stupila na snagu 2. septembra 1990, UN Doc. A/RES/44/25.

³ Paulo Sérgio Pinheiro, World Report on Violence against Children, United Nations, 2006, p. 68 and 176.

⁴ UNICEF Innocenti Research Centre, Innocenti Digest No. 13, Promoting the Rights of Children with Disabilities, 2007, p. 19.

⁵ UNICEF Regional Office for Europe and Central Asia, Breaking Down Barriers, Equitable Access to Justice for Children with Disabilities, 2020, p. 8.

⁶ UN, *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, adopted 13 December 2006, entered into force 3 May 2008, UN Doc. A/RES/61/106.

Takođe se zahteva obezbeđivanje zaštite, rehabilitacije i socijalne reintegracije žrtava radi podrške njihovom oporavku i očuvanju dostojanstva (član 16).

Opšti komentari Komiteta za prava osoba sa invaliditetom o **pristupačnosti**⁷ i o **ženama i devojkama sa invaliditetom**⁸ dodatno pozivaju države da obezbede pristupačne prostorije policije i pravosudnih organa, zdravstvene i socijalne usluge, kao i komunikaciju u više formata (npr. Brajevo pismo, znakovni jezik, elektronski i lako čitljivi materijali), uz rodno odgovorne usluge prilagođene potrebama devojkica sa smetnjama u razvoju.

Evropska praksa odražava ove zahteve. **Direktiva o uspostavljanju minimalnih standarda u vezi sa pravima, podrškom i zaštitom žrtava krivičnih dela**⁹ (Direktiva EU o pravima žrtava) predstavlja ključni okvir EU koji obezbeđuje da deca žrtve, uključujući decu sa smetnjama u razvoju, dobiju odgovarajuću podršku, procesna prilagođavanja i zaštitu prilagođenu deci tokom celog krivičnog postupka, uz očuvanje njihovih najboljih interesa i delotvornog učešća. Posebno je relevantan član 22, koji uvodi individualnu procenu žrtava radi utvrđivanja posebnih potreba za zaštitom i odgovarajućih mera za svaku žrtvu.

Istovremeno, organizacije civilnog društva (OCD), a naročito Evropski forum osoba sa invaliditetom (EDF), kontinuirano dokumentuju značajne nedostatke. Njihovi nalazi ukazuju da žrtve sa invaliditetom često nemaju pristupačne informacije o mehanizmima prijavljivanja i procedurama, suočavaju se sa ozbiljnim fizičkim i komunikacijskim preprekama i predrasudama, kao i sa problemima povezanim sa režimom zamenjenog odlučivanja, posebno u situacijama kada je staratelj potencijalno umešan. Pored toga, usluge podrške žrtvama, poput skloništa, pravne pomoći i psihosocijalne podrške, u velikoj meri ostaju nepristupačne, dok pravosudni sistemi često ne obezbeđuju neophodna procesna prilagođavanja, uključujući tumačenje na znakovni jezik, dokumenta na Brajevom pismu ili fizički pristupačne sudske objekte.¹⁰

Profesionalna podrška je stoga od ključnog značaja za sprečavanje sekundarne viktimizacije i obezbeđivanje da deca budu saslušana, shvaćena i poštovana. Nastajuće prakse, poput imenovanja posrednika, pokazuju kako specijalizovani, nezavisni profesionalci mogu prevazići komunikacione barijere i omogućiti delotvorno povezivanje dece sa smetnjama u razvoju i aktera pravosudnog sistema. Kako je definisano u **Međunarodnim principima i smernicama o pristupu pravdi za osobe sa invaliditetom**, posrednici (poznati i kao „facilitatori“) su *„lica koja saraduju sa osobljem pravosudnog sistema i osobama sa invaliditetom kako bi obezbedila delotvornu komunikaciju tokom sudskih postupaka. Oni podržavaju osobe sa invaliditetom da razumeju i donose informisane odluke, obezbeđujući da se informacije objašnjavaju i razmatraju na načine koje mogu da razumeju, kao i da se obezbede odgovarajuća prilagođavanja i podrška. Posrednici su neutralni i ne govore u ime osoba sa*

---

⁷ Committee on the Rights of Persons with Disabilities, *General Comment No. 2 (2014): Article 9 - Accessibility*, UN Doc. CRPD/C/GC/2, 22 May 2014.

⁸ Committee on the Rights of Persons with Disabilities, *General Comment No. 3 (2016): Article 6 – Women and Girls with Disabilities*, CRPD/C/GC/3, 2 September 2016.

⁹ Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA.

¹⁰ European Disability Forum, *Position Paper: Input to the European Commission’s consultation on EU rules on victims’ rights (update) – call for evidence*, 2022.

invaliditetom niti u ime pravosudnog sistema, niti vode ili utiču na odluke ili ishode.“¹¹ Države se ohrabruju da uspostave, finansiraju i sprovode programe nezavisnih mehanizama posredovanja kako bi se obezbedilo bezbedno, pravično i delotvorno učešće osoba sa invaliditetom i puna participacija u pravosudnim postupcima.¹²

4. Nacionalni pravni i politički okvir

4.1. Pregled nacionalnog pravnog okvira relevantnog za decu žrtve i svedoke krivičnih dela sa smetnjama u razvoju

Pravni i strateški okvir koji uređuje prava dece sa smetnjama u razvoju u Srbiji je širokog obima, ali istovremeno izrazito fragmentisan kroz sektorske propise u oblastima socijalne zaštite, obrazovanja, zdravstvene zaštite, porodičnog prava i zabrane diskriminacije. Prava i zaštita dece žrtava i svedoka krivičnih dela uređeni su prvenstveno u krivičnoprocesnom pravu. U nastavku se daje pregled zakona relevantnih za postupanje prema deci sa smetnjama u razvoju i njihovu zaštitu u svojstvu žrtava i svedoka krivičnih dela, čak i u slučajevima kada nisu izričito tako označeni.

Ustav Republike Srbije

Ustav Republike Srbije¹³ omogućava **direktnu primenu ratifikovanih međunarodnih ugovora** kao sastavnog dela nacionalnog pravnog sistema.¹⁴ Domaće zakonodavstvo može urediti samo način ostvarivanja tih prava i ne sme umanjivati njihovu suštinu. Shodno tome, KPD i KPOI imaju primat u odnosu na suprotne odredbe nacionalnog zakonodavstva i usmeravaju tumačenje ustavnih i zakonskih prava.¹⁵ Ustav garantuje jednakost pred zakonom i izričito zabranjuje sve oblike neposredne i posredne diskriminacije, uključujući diskriminaciju po osnovu invaliditeta. Takođe predviđa afirmativne mere radi postizanja stvarne jednakosti za ugrožene grupe,¹⁶ garantuje pravo na socijalnu zaštitu pojedincima i porodicama u ranjivim okolnostima i obezbeđuje posebnu zaštitu osobama sa invaliditetom.¹⁷ Takođe, Ustav zahteva da deca budu zaštićena od psihičkog, fizičkog, ekonomskog i svakog drugog oblika eksploatacije ili zlostavljanja.¹⁸

Zakonik o krivičnom postupku

Uloga žrtve u krivičnom postupku u Srbiji je uređena **Zakonikom o krivičnom postupku**¹⁹ (ZKP), prema kojem se žrtva označava kao “oštećeni”. ZKP predviđa da žrtve moraju da budu **obaveštene o svojim pravima** pri prvom kontaktu sa nadležnim organom, pri čemu odgovornost za pružanje tih informacija snose i tužioci i sudije.²⁰ Ova prava se ne smeju tumačiti izolovano, već u svetlu ratifikovanih međunarodnih i evropskih ugovora i standarda,

¹¹ UN, *Međunarodni principi i smernice o pristupu pravdi za osobe sa invaliditetom*, 2020, Rečnik pojmova.

¹² *Ibid.*, Principles 1.2 (j) and 32 (a) and (b).

¹³ Constitution of the Republic of Serbia, Official Gazette of the Republic of Serbia, No. 98/2006 and 115/2021.

¹⁴ *Ibid.*, Art. 16, para. 2, and Art. 194, para. 4.

¹⁵ Child Rights International Network (CRIN), *Rights, Remedies & Representation: Global Report on Access to Justice for Children – Serbia*, 2016.

¹⁶ *Ibid.*, article 21.

¹⁷ *Ibid.*, article 69.

¹⁸ *Ibid.*, Art. 64, para. 3.

¹⁹ Criminal Proceedings Code, Official Gazette of the Republic of Serbia, No. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – Decision Constitution i 62/2021 – Decision Constitution).

²⁰ *Ibid.*, Article 50.

uključujući KPD i KPOI.²¹ Sud može **isključiti javnost** sa glavnog pretresa radi zaštite interesa deteta, po službenoj dužnosti ili na predlog stranke ili branioca.²²

Ključne posebne mere zaštite za ranjive žrtve normirane su kroz pravni institut “**posebno osetljivog svedoka**”, uređen **članovima 103 i 104** ZKP-a. Status posebno osetljivog svedoka može se priznati svedocima čiji uzrast, životno iskustvo, način života, pol, zdravstveno stanje, ili priroda, način izvršenja i posledice krivičnog dela, kao i druge relevantne okolnosti, ukazuju na posebnu ranjivost. Ove odredbe uspostavljaju pravni osnov za diferencirano postupanje prema deci žrtvama, uključujući decu sa smetnjama u razvoju, omogućavajući prilagođavanje postupka njihovim potrebama. Takođe, tužilac može angažovati **stručnjake specijalizovane za određene oblasti** radi razjašnjenja tehničkih ili drugih stručnih pitanja u vezi sa prikupljenim dokazima,²³ pri čemu se troškovi njihovog angažovanja snose u okviru troškova postupka.

Prema pravilima o ispitivanju svedoka, **svedok je dužan da svedoči usmeno**. Nakon opštih uvodnih pitanja, svedok se poziva da svojim rečima iznese sve što zna o predmetu. Nakon što svedok da iskaz, ispitivač može postavljati dodatna pitanja radi provere, dopune ili razjašnjenja navoda. Sva pitanja moraju biti jasna, precizna i razumljiva i ne smeju biti obmanjujuća ili sugestivna. Ona se ne mogu zasnivati na pretpostavkama o činjenicama koje svedok prethodno nije naveo, niti smeju sadržati predstavljati navođenje na odgovor, osim prilikom unakrsnog ispitivanja na glavnom pretresu. Svaki svedok mora biti upitan i na koji način je saznao činjenice o kojima svedoči. Kada je svedok ujedno i žrtva, dodatno se pita da li želi da u krivičnom postupku ostvari imovinskoopravni zahtev.²⁴

Kada **svedoci imaju invaliditet**, naročito ako su **gluve, slepe ili neme osobe**, ispitivanje se mora sprovesti u skladu sa procedurama propisanim članom 87. ZKP-a, kojim se garantuju **pristupačni oblici komunikacije**. To obuhvata pismenu komunikaciju za gluve ili neme osobe, kao i usmeno izlaganje ili čitanje naglas pisanog materijala za slepe osobe. Ukoliko se ispitivanje ne može sprovesti na ovaj način, određuje se lice koje je sposobno da komunicira sa svedokom i koje će postupati kao tumač.²⁵ ZKP dalje ovlašćuje tužioca ili sudiju da naloži **psihijatrijsko veštačenje svedoka** ukoliko postoji sumnja u njegovu sposobnost da svedoči.²⁶ U tim slučajevima, veštak utvrđuje da li lice ima mentalna oštećenja i daje mišljenje o njegovoj sposobnosti da svedoči.²⁷

ZKP propisuje obavezu tužioca ili predsedavajućeg sudiju da donese rešenje o **postavljanju punomoćnika svedoku** kojima je određen status posebno osetljivog svedoka. Punomoćnik se postavlja sa zvaničnog spiska advokata koji sudu dostavlja nadležna advokatska komora za određivanje branilaca po službenoj dužnosti.²⁸

---

²¹ Supreme Court of Cassation of the Republic of Serbia and OSCE Mission in Serbia, Guidelines for Improving Practice in Compensation Procedures for Victims of Serious Crimes in Criminal Proceedings, 2019, p. 17.

²² ZKP, Član 363.

²³ *Ibid.*, Član 300 stav 9.

²⁴ *Ibid.*, Član 98.

²⁵ *Ibid.*, Član 87.

²⁶ *Ibid.*, Član 131 stav 2.

²⁷ *Ibid.*, Član 132 stav 3.

²⁸ *Ibid.*, Član 103 stav 3.

Konačno, ZKP uređuje **troškove postupka**, uključujući troškove u vezi sa svedocima, veštacima, stručnim savetnicima, prevodiocima, tumačima i stručnim licima. Svaka presuda ili rešenje koje odgovara presudi mora sadržati **odluku o troškovima postupka**, u kojoj se navodi ko snosi troškove postupka i u kom iznosu.²⁹

Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica

Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica³⁰ (ZM) se primenjuje se na decu stariju od 14 godina koja su učinila krivična dela, kao i na decu žrtve određenog skupa od 27 krivičnih dela. Snažno oslonjen na međunarodne standarde pravosuđa prilagođenog deci, ZM uspostavlja posebne procesne garancije radi zaštite dostojanstva, bezbednosti i učešća dece u krivičnom postupku.³¹ Ključne mere zaštite uključuju:

- **Načelo hitnosti** – Svi organi su dužni da postupaju bez odlaganja kako bi se kašnjenja svela na minimum;³²
- **Saslušanje uz podršku** – Deca se saslušavaju uz podršku psihologa, pedagoga ili drugog stručnjaka osposobljenog da obezbedi podršku i odgovarajuću komunikaciju sa decom;³³
- **Saslušanje van sudnice** – Deca mogu biti saslušana putem audio-video linka, u svom domu ili u ovlašćenoj ustanovi ili organizaciji. U tim slučajevima, zapisnici ili snimci saslušanja se čitaju ili reprodukuju na glavnom pretresu;³⁴
- **Ograničen broj saslušanja** – Broj saslušanja je ograničen na dva puta, osim u slučajevima kada su dodatna saslušanja strogo neophodna radi ostvarivanja svrhe krivičnog postupka;³⁵
- **Zabrana suočenja sa okrivljenim** – Deca žrtve ne mogu biti primorana na neposredan kontakt sa okrivljenim u vidu suočenja;³⁶
- **Pravo na specijalizovano pravno zastupanje** – Deca žrtve imaju pravo na punomoćnika/besplatnu pravnu pomoć advokata specijalizovanih za prava deteta i zaštitu dece žrtava, počev od prvog saslušanja okrivljenog;³⁷
- **Obavezna profesionalna specijalizacija** – Tužioci, sudije, policijski službenici i advokati koji postupaju u predmetima koji se odnose na decu žrtve moraju proći specijalizovanu obuku iz oblasti prava deteta i zaštite dece žrtava.³⁸ Pravosudna akademija, kao

---

²⁹ *Ibid.*, članovi 261 i 262.

³⁰ Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, Službeni glasnik RS, br. 85/2005.

³¹ ZM, član 150.

³² *Ibid.*, član 157.

³³ *Ibid.*, član 152 stav 1.

³⁴ *Ibid.*, član 152 stavovi 3-5.

³⁵ *Ibid.*, član 152 stav 2.

³⁶ *Ibid.*, član 153.

³⁷ *Ibid.*, član 154.

³⁸ *Ibid.*, član 150 stav 1.

institucija nadležna za obuku u pravosudnom sistemu, sprovodi ovu obuku u okviru programa Stalne obuke.³⁹

Konačno, ZM propisuje osnivanje Saveta za praćenje i unapređenje rada organa krivičnog postupka i izvršenje krivičnih sankcija prema maloletnicima (Savet), koji treba da čine iskusni stručnjaci iz oblasti pravosuđa za decu, a koje imenuju Vrhovni sud Srbije i Ministarstvo pravde. Savet daje preporuke, mišljenja i analize u cilju unapređenja politika i prakse u odnosu na decu učinioce i žrtve i svedoke krivičnih dela.⁴⁰

Zakon o sprečavanju nasilja u porodici

Zakon o sprečavanju nasilja u porodici⁴¹ uređuje koordinisano delovanje državnih organa i institucija u sprečavanju i reagovanju na nasilje u porodici. Uspostavlja obavezan multisektorski pristup, zahtevajući specijalizovanu saradnju policije, tužilaštva, službi socijalne zaštite, zdravstvenih i drugih relevantnih službi, kako bi se obezbedila blagovremena, delotvorna i na žrtvu usmerena zaštita.⁴² Zakon omogućava izricanje hitnih mera zaštite prema navodnim učiniocima, kao što su privremeno udaljenje iz stana i zabrana kontakta ili približavanja žrtvi.⁴³ Žrtvama se garantuje pravo na informacije o merama zaštite i uslugama podrške koje pružaju relevantne javne institucijama i OCD na način i na jeziku koji razumeju,⁴⁴ kao i pravo na besplatnu pravnu pomoć.⁴⁵ Ključna novina predstavlja obaveza izrade individualnog plana zaštite i podrške žrtvi, kojim se utvrđuju prilagođene intervencije radi zaštite žrtve, sprečavanja ponovne viktimizacije, podsticanja psihološkog oporavka i podrške dugoročnom osnaživanju i samostalnosti.⁴⁶

Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći

Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći⁴⁷ utvrđuje ko ima pravo na besplatnu pravnu pomoć i pod kojim uslovima. Deca i osobe sa invaliditetom izričito su prepoznati kao prioritetne grupe korisnika, što odražava njihovu povećanu ranjivost i potrebu za delotvornim pristupom pravdi. Pravo na besplatnu pravnu pomoć imaju državljani Republike Srbije, kao i lica bez državljanstva, strani državljani sa stalnim boravkom u Srbiji i svako lice koje ima pravo na besplatnu pravnu pomoć na osnovu drugog zakona ili ratifikovanog međunarodnog ugovora. Zakon pravi razliku između primarne i sekundarne pravne pomoći. Primarna pravna pomoć obuhvata pružanje opštih pravnih informacija, pomoć pri popunjavanju formulara, sastavljanje jednostavnih notarskih isprava i usluge posredovanja (medijacije). Ovu vrstu pravne pomoći mogu pružati notari, medijatori, pravne klinike i službe za medijaciju. Sekundarna pravna pomoć obuhvata pravne savete, izradu podnesaka i zastupanje ili odbranu

---

³⁹ Informacije dostupne na veb stranici Pravosudne akademije, dostupno na: <https://www.pars.rs/en/ongoing-training>.

⁴⁰ ZM, član 166.

⁴¹ Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, Službeni glasnik RS, br. 94/2016 i 10/2023 – dr. zakon.

⁴² Važno je napomenuti da je nasilje u porodici inkriminisano Krivičnim zakonikom i Zakonom o javnom redu i miru.

⁴³ *Ibid.*, član 17.

⁴⁴ *Ibid.*, član 29.

⁴⁵ *Ibid.*, član 30.

⁴⁶ *Ibid.*, član 31.

⁴⁷ Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, Službeni glasnik RS, br. 87/18.

pred nadležnim organima. Nju pružaju advokati i opštinske službe za besplatnu pravnu pomoć. OCD imaju uži mandat: one mogu pružati sveobuhvatnu pravnu pomoć samo u postupcima azila i zaštite od diskriminacije. Međutim, u okviru svojih postojećih nadležnosti, mogu nastaviti da pružaju opšte pravne informacije i pomoć pri popunjavanju formulara.

Zakon o policiji

Zakon o policiji⁴⁸ predviđa mere zaštite za žrtve ili bilo koje lice koje je pružilo informacije od značaja za krivični postupak, kao i za lica koja su sa njima povezana, ukoliko im pretila opasnost od učinioca krivičnog dela, uključujući i garancije poverljivosti identiteta.⁴⁹ MUP propisuje konkretne načine ovih primene.

Porodični zakon

Porodični zakon⁵⁰ reguliše, između ostalog, porodične odnose, uključujući roditeljsko pravo, starateljstvo i zaštitu od nasilja u porodici. Roditelji imaju i pravo i dužnost da zastupaju dete u pravnim poslovima.⁵¹ U slučajevima kada dođe do sukoba interesa između deteta i njegovog zakonskog zastupnika, Porodični zakon propisuje obavezno postavljanje posebnog (kolizijskog) staratelja⁵² kako bi se obezbedila nezavisna zaštita prava deteta.

Centar za socijalni rad (CSR) ima ulogu organa starateljstva, nadležnog za zaštitu porodice, podršku i starateljske funkcije, uključujući i intervencije u slučajevima dece žrtava nasilja i zanemarivanja.⁵³

Zakon kao osnovno načelo ugrađuje najbolje interese deteta. Garantuje pravo svakog deteta koje je sposobno da formira svoje mišljenje da ga slobodno izrazi u svim pitanjima koja ga se tiču. Radi toga, detetu se prethodno moraju obezbediti sve informacije neophodne za formiranje mišljenja.⁵⁴

Međutim, značajni nedostaci i dalje postoje. Porodični zakon i dalje sadrži zastarele odredbe poput potpunog lišenja poslovne sposobnosti⁵⁵ i produženja roditeljskog prava posle punoletstva deteta,⁵⁶ koje potkopavaju autonomiju i građanska prava osoba sa intelektualnim ili psihosocijalnim invaliditetom.⁵⁷

Zakon o socijalnoj zaštiti

---

⁴⁸ Zakon o policiji, Službeni glasnik RS, br. 6/2016-3, 24/2018-95, 87/2018-24.

⁴⁹ *Ibid.*, član 48.

⁵⁰ Porodični zakon, Službeni glasnik RS, br. 18/2005, 72/2011 – dr. zakon i 6/2015.

⁵¹ *Ibid.*, član 72.

⁵² *Ibid.*, član 265.

⁵³ *Ibid.*, član 12.

⁵⁴ *Ibid.*, član 65.

⁵⁵ *Ibid.*, član 146.

⁵⁶ *Ibid.*, član 85.

⁵⁷ Iako su izmene i dopune ovih odredaba kontinuirano najavljivane tokom prethodne decenije, one još uvek ostaju neizmenjene.

Zakon o socijalnoj zaštiti⁵⁸ uređuje postupke ostvarivanja prava i pružanja usluga u sistemu socijalne zaštite. On prepoznaje korisnike socijalne zaštite, uključujući decu sa smetnjama u razvoju (telesnim, intelektualnim, mentalnim, senzornim, govorno-jezičkim, socio-emocionalnim ili višestrukim) čije potrebe za brigom i podrškom prevazilaze kapacitete porodice, decu žrtve ili decu u riziku od zlostavljanja, zanemarivanja, nasilja i eksploatacije, kao i trgovine ljudima.⁵⁹ Korisnici imaju pravo na pet kategorija usluga: procenu i planiranje, dnevne usluge u zajednici, usluge podrške samostalnom životu, savetodavne i socio-edukativne usluge i smeštaj. Pružanje usluga obezbeđuju republika, jedinice lokalne samouprave ili autonomna pokrajina, u zavisnosti od vrste usluga.⁶⁰ Usluge mogu pružati javne ustanove ili licencirani pružaoci usluga socijalne zaštite, putem javnih nabavki.⁶¹

Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja

Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja uspostavlja međusektorsku saradnju radi obezbeđivanja prevencije i zaštite od nasilja.⁶² CSR koordinira zaštitu dece, osim u hitnim slučajevima nasilja u porodici, kada vođenje postupanja preuzimaju tužilac ili koordinaciona tela.

Pravilnik o organizaciji, normativima i standardima rada centara za socijalni rad

Pravilnik o organizaciji, normativima i standardima rada centara za socijalni rad⁶³ (Pravilnik) definiše osnovne nadležnosti CSR, uključujući vođenje slučaja i koordinaciju usluga podrške za decu i porodice, starateljske poslove za decu bez odgovarajućeg roditeljskog staranja ili u situacijama sukoba interesa, kao i stručnu pomoć u sprovođenju mera zaštite žrtava nasilja u porodici.⁶⁴ Na zahtev suda ili tužioca, CSR daje stručne procene i mišljenja relevantna za odlučivanje o merama zaštite i hitno potrebnoj podršci žrtvi. Ove procene su obavezne i u slučajevima kada CSR sam pokreće postupke u skladu sa svojim starateljskim nadležnostima.⁶⁵

Voditelji slučaja pružaju specijalizovane usluge socijalnog rada, uključujući individualno i grupno savetovanje, kao i upućivanje na ključne usluge, kao što je psihosocijalna podrška deci žrtvama, tamo gde takva usluga postoji. Po potrebi, voditelj slučaja može biti imenovan i za privremenog staratelja, čime se obezbeđuje zastupanje i zaštita prava deteta tokom postupaka za lišenje poslovne sposobnosti ili roditeljskog prava.⁶⁶

Sudski poslovnik

---

⁵⁸ Zakon o socijalnoj zaštiti, Službeni glasnik RS, br. 24/2011 and 117/2022 – Odluka US.

⁵⁹ *Ibid.*, član 41.

⁶⁰ *Ibid.*, član 40.

⁶¹ *Ibid.*, član 64.

⁶² Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja, dostupno na:

https://www.paragraf.rs/propisi/opsti_protokol_za_zastitu_dece_od_zlostavljanja_i_zanemarivanja.html.

⁶³ Pravilnik o organizaciji, normativima i standardima rada centara za socijalni rad, Službeni glasnik RS, br. 59/2008, 37/2010, 39/2011 – dr. pravilnik, 1/2012 – dr. pravilnik, 51/2019, 12/2020 i 83/2022.

⁶⁴ *Ibid.*, članovi 4(2) i (3).

⁶⁵ *Ibid.*, član 62.

⁶⁶ *Ibid.*, članovi 31, 32(1)(14), 32(2) i 32(4).

Prema **Sudskom poslovniku**,⁶⁷ službe za podršku svedocima i žrtvama se mogu osnivati u višim sudovima, kao i u drugim sudovima koje odredi Visoki savet sudstva, koji je nadležan za odlučivanje gde će se ove službe uspostaviti i operacionalizovati.⁶⁸ Sud je dužan da svedoke i žrtve obavesti o dostupnosti službi za podršku tako što će u poziv za sud uključiti posebno obaveštenje.⁶⁹ Službe za podršku osnovane u višim sudovima mogu pružati pomoć i u postupcima koji se vode pred nižim sudovima. U zgradi suda u kojoj je smešteno više pravosudnih organa, može se organizovati zajednička služba za podršku svedocima i žrtvama na osnovu sporazuma rukovodilaca tih organa, čime se podstiče koordinisano i troškovno efikasno pružanje pomoći.⁷⁰ Svi predmeti koji uključuju decu žrtve smatraju se hitnim.

4.2. Sistem podrške žrtvama i svedocima uspostavljen Strategijom za ostvarivanje prava žrtava i svedoka krivičnih dela

Strategija za ostvarivanje prava žrtava i svedoka krivičnih dela u Republici Srbiji (2020-2025)⁷¹ (Nacionalna strategija za žrtve) ima za cilj usklađivanje prakse u Srbiji sa Direktivom EU o pravima žrtava i operacionalizaciju koherentnog sistema zaštite i podrške žrtvama i svedocima. Strategija prepoznaje decu i osobe sa smetnjama u razvoju kao posebno ranjive grupe i stoga im garantuje prilagođene mere podrške i specijalizovanu pomoć.

Nacionalna strategija za žrtve pravi razliku između primarne i sekundarne podrške. **Primarna podrška** obuhvata informacije o pravima žrtava i svedoka u krivičnom postupku, dostupnoj sekundarnoj ili specijalizovanoj podršci i uslugama, individualnu procenu specifičnih potreba žrtve, pružanje emocionalne podrške i druga relevantna pitanja.

Sekundarnu podršku pružaju specijalizovani pružaoci usluga. Ova vrsta podrške je od ključnog značaja za žrtve koje u velikom broju slučajeva imaju potrebu za sveobuhvatnom podrškom koja prevazilazi puko informisanje o postupku i individualnu procenu. Ona podrazumeva pružanje psihološke i psihosocijalne pomoći, zdravstvene zaštite, bezbednog smeštaja, besplatne pravne pomoći, individualne i grupne rehabilitacije, kao i programe psihosocijalnog i ekonomskog osnaživanja.

Ključni elementi pristupa prilagođenog deci uključuju:⁷²

- **Pravosuđe i zaštita prilagođeni deci** – Sudski postupak mora biti prilagođen specifičnim potrebama deteta, uz izbegavanje sekundarne viktimizacije

---

⁶⁷ Sudski poslovnik, Službeni glasnik RS, br. 110/2009, 70/2011, 18/2012, 89/2013, 96/2015, 104/2015 – corr., 39/2016, 56/2016, 77/2016, 16/2018, 78/2018, 43/2019, 93/2019 i 18/2022.

⁶⁸ Visoki savet sudstva je doneo 2015. godine Uputstvo o načinu rada, organizaciji i postupcima službe za podršku svedocima i žrtvama. Ovim uputstvom propisano je da se službe za podršku osnivaju u okviru sudske uprave viših sudova, kao i mogućnost uspostavljanja zajedničke službe za podršku svim sudovima i tužilaštvima koja se nalaze u istoj zgradi, na osnovu međusobnog sporazuma.

⁶⁹ *Ibid.*, član 38a.

⁷⁰ *Ibid.*, član 38b.

⁷¹ Nacionalna strategija za zaštitu prava žrtava i svedoka krivičnih dela u Republici Srbiji za period 2020-2025, Službeni glasnik RS, br. 30/18.

⁷² *Ibid.*, stav 8.1.2.1.

ograničavanjem broja saslušanja i obezbeđivanjem da ih sprovede obučeni stručnjaci u okruženju prilagođenom deci.

- **Pristup podršci i pomoći** – Deca moraju imati pristup sveobuhvatnim uslugama, uključujući pravnu pomoć, psihološku podršku i socijalnu pomoć, kao i izradu individualizovanog plana podrške radi obezbeđivanja bezbednosti, oporavka i reintegracije dece žrtava.
- **Specijalizovana obuka** – Policijski službenici, tužioci, sudije i socijalni radnici moraju proći stručnu obuku o pristupu prilagođenom deci i komunikaciji sa decom.
- **Sprečavanje retraumatizacije** – Mere za zaštitu dece od ponovne traumatizacije uključuju korišćenje audio-vizuelnih tehnologija za davanje iskaza, sprečavanje neposrednog kontakta sa učiniocima krivičnih dela i očuvanje poverljivosti identiteta deteta.
- **Multisektorska saradnja** – Strategija poziva na jačanje koordinacije između sektora pravosuđa, zdravstva, obrazovanja i socijalne zaštite radi obezbeđivanja celovite i efikasne podrške deci žrtvama.
- **Podizanje svesti javnosti** – Promovišu se kampanje za podizanje svesti zajednice o pravima dece žrtava i značaju njihove zaštite.

Strategija predviđa uspostavljanje **Nacionalne mreže službi za podršku** u svim višim sudovima. U početnoj fazi, aktivnosti podrške treba da sprovede asistenti, psiholozi već zaposleni u postojećim službama za podršku, kao i dodatni stručnjaci – psiholozi, pedagozi i specijalni pedagozi – koji će biti angažovani u skladu sa raspoloživim resursima.

Nacionalna strategija za žrtve prepoznaje OCD kao potencijalne pružaoce usluga. Kvalifikovane organizacije moći će da konkurišu za sufinansiranje svojih usluga i da budu uključene u nacionalnu mrežu, čime se proširuje pristup uslugama u zajednici i specijalizovanim uslugama. Strategija takođe nalaže uspostavljanje kontakt-tačaka za informisanje žrtava i svedoka u okviru MUP-a, kao i efikasnog mehanizma koordinacije – koordinatora službi za podršku žrtvama i svedocima u okviru Ministarstva pravde.

4.3. Dokumenta javnih politika relevantna za decu sa smetnjama u razvoju

Strategija za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom

Strategija za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji (2025-2030)⁷³ predstavlja najnoviji i najobuhvatniji okvir javnih politika u Srbiji za unapređenje inkluzije, jednakosti i učešća osoba sa invaliditetom u različitim oblastima društvenog života. Zasniva se na principima dostojanstva, nezavisnosti, slobode izbora i poštovanja individualne autonomije, u skladu sa obavezama koje proizlaze iz KPOI.

Posebno je relevantan **Poseban cilj 3**, koji se odnosi na ravnopravno učešće osoba sa invaliditetom u svim aspektima života u zajednici. U okviru ovog cilja, **Mera 3.5. Unapređenje uslova za ostvarivanje prava na pristup pravdi i pravično suđenje za osobe sa invaliditetom**,

---

⁷³ Strategy for the Improvement of the Rights of Persons with Disabilities (2025-2030), Official Gazette of the Republic of Serbia, 6/2025.

ravnopravno sa ostalim građanima, ima za cilj obezbeđivanje jednakog pristupa pravdi i garancija pravičnog suđenja. Ova mera podstiče jačanje kompetencija profesionalaca u pravosudnom sistemu za delotvornu komunikaciju sa osobama sa invaliditetom u svojstvu stranaka u postupku, kroz kontinuirane, specijalizovane obuke o pravima osoba sa invaliditetom, vrstama invaliditeta, komunikacijskim potrebama i funkcionalnim preprekama, kao i unapređenje primene razumnih i procesnih prilagođavanja tokom celokupnog sudskog postupka. Za sprovođenje ove mere nadležno je Ministarstvo pravde, u partnerstvu sa Ministarstvom za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Pravosudnom akademijom, Vrhovnim javnim tužilaštvom, Vrhovnim sudom, Upravom za izvršenje krivičnih sankcija i NOOIS, kao krovnom reprezentativnom organizacijom osoba sa invaliditetom.

Akcioni plan za Poglavlje 23

Akcioni plan za Poglavlje 23,⁷⁴ koji je Vlada Srbije usvojila u julu 2020. godine u okviru reformi u procesu pristupanja EU, predviđa uspostavljanje regionalnih centara za decu i porodice radi podrške širem procesu deinstitucionalizacije. Ovi centri su zamišljeni kao pružaoci integrisanih usluga podrške, uključujući pomoć deci žrtvama krivičnih dela. Aktivnost je bila planirana za realizaciju u prvom kvartalu 2022. godine.⁷⁵ Akcioni plan takođe predviđa uvođenje posttraumatskog savetovanja i specijalizovane podrške deci žrtvama i svedocima tokom krivičnih postupaka, u okviru usluga podrške porodici. Ovo zahteva koordinisanu posvećenost ministarstava nadležnih za socijalnu zaštitu i pravosuđe, uz učešće Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu, a početak sprovođenja bio je prvobitno planiran za prvi kvartal 2020. godine.

4.4. Nalazi međunarodnih i regionalnih mehanizama za praćenje ljudskih prava

Komitet za prava deteta Ujedinjenih nacija

U **Zaključnim zapažanjima o Srbiji iz 2017. godine**, Komitet UN za prava deteta je izrazio ozbiljnu zabrinutost zbog nedovoljne usklađenosti između ZKP i ZM u pogledu saslušavanja dece žrtava i svedoka, što često dovodi do njihove ponovne viktimizacije. Komitet je takođe ukazao na kašnjenja u zakonodavnim reformama neophodnim za obezbeđivanje pravosuđa prilagođenog deci, kao i na štetne posledice dugotrajnih sudskih postupaka u kombinaciji sa nedostjećim uslugama podrške deci i njihovim porodicama, što povećava rizik od sekundarne viktimizacije tokom sudskih postupaka.⁷⁶

---

⁷⁴ Akcioni plan za Poglavlje 23 – Pravosuđe i ljudska prava, dostupno na: <https://www.mpravde.gov.rs/tekst/30402/revidirani-akcioni-plan-za-poglavlje-23-i-strategija-razvoja-pravosudja-za-period-2020-2025-22072020.php>.

⁷⁵ *Ibid.*, Aktivnost 3.6.2.3. Na osnovu kvartalnog izveštaja Ministarstva pravde, ova aktivnost je označena kao delimično sprovedena.

⁷⁶ Komitet UN za prava deteta, Zaključna zapažanja o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Srbije, CRC/C/SRB/CO/2-3, 2017, stavovi 66 i 67.

Lanzarot komitet – Savet Evrope

U svom tematskom izveštaju na temu „Zaštita dece od seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja putem informacionih i komunikacionih tehnologija (IKT): rešavanje izazova povezanih sa samogenerisanim seksualnim slikama i/ili video-zapisima“,⁷⁷ Lanzarot komitet je naveo da Srbija ne prikuplja posebne podatke o deci žrtvama seksualne eksploatacije i zlostavljanja uz posredovanje IKT-a. Lanzarot komitet je pozvao Srbiju da ojača mere za pružanje pomoći deci žrtvama u njihovom fizičkom i psihosocijalnom oporavku, obezbedi da se njihovi stavovi, potrebe i zabrinutosti u potpunosti uzmu u obzir tokom čitavog procesa podrške, kao i da unapredi zakonodavne i praktične odgovore na zlostavljanje omogućeno putem interneta.⁷⁸

Grupa eksperata za borbu protiv trgovine ljudima – GRETA

U **Preporukama Komiteta ugovornih strana iz 2023. godine**,⁷⁹ GRETA je pozvala Srbiju da unapredi pristup bezbednom i odgovarajućem smeštaju za sve žrtve trgovine ljudima, uključujući decu, obezbedi dugoročnu, individualizovanu podršku i adekvatno finansira specijalizovane OCD koje pružaju smeštaj i usluge rehabilitacije žrtvama trgovine ljudima.

Grupa eksperata za borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici – GREVIO

U svojim **Zaključcima iz 2023. godine o primeni preporuka u odnosu na Srbiju**,⁸⁰ koje je usvojio Komitet ugovornih strana Istanbulske konvencije, GREVIO je naglasio značaj zaštite dece svedoka nasilja u porodici kroz unapređenje pristupa uslugama podrške i omogućavanje da ostanu sa roditeljem koji nije nasilan, po mogućnosti u sopstvenom domu. Takođe je istaknuta potreba da sudovi sistematski razmatraju štetne posledice svedočenja nasilju u porodici prilikom odlučivanja o poveravanju dece, staranju i viđanju, uz davanje prioriteta bezbednosti i dobrobiti dece u ostvarivanju roditeljskih prava i dužnosti.

4.5. Analiza zakonodavnog i strateškog okvira u odnosu na standarde prava deteta i prava osoba sa invaliditetom

Pravni okvir Srbije relevantan za decu sa smetnjama u razvoju je sektorski fragmentisan, sa odredbama rasutim u više zakona koji uređuju zabranu diskriminacije, socijalnu zaštitu, obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, porodično pravo i krivično pravosuđe. Iako ovako širok obuhvat odražava prepoznavanje prava deteta u različitim sektorima, **ne postoje izričite, na decu i smetnje u razvoju posebno usmerene garancije za decu žrtve i svedoke krivičnih dela.** Umesto toga, njihova zaštita se izvodi iz opštih odredaba o deci žrtvama i svedocima propisanih u ZM, kao i iz instituta „posebno osetljivog svedoka“ predviđenog u ZKP. Ovakav interpretativni pristup dovodi do neujednačene i diskrecione zaštite, koja ne dostiže nivo pravne sigurnosti i doslednosti zahtevan KPD, KPOI i Direktivom EU o pravima žrtava.

---

⁷⁷ Izveštaj o primeni Lanzarot komiteta, 25. maj 2023, dostupno na: <https://rm.coe.int/factsheet-serbia-the-protection-of-children-against-sexual-exploitation/1680acdef1>.

⁷⁸ *Ibid*, str. 5 i 20.

⁷⁹ GRETA, Evaluacioni izveštaj, Praćenje primene Konvencije Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, Treći krug ocenjivanja, Fokus: Pristup pravdi i delotvorna pravna zaštita žrtava trgovine ljudima, objavljeno 16. juna 2023., dostupno na: [GRETA 2023](#).

⁸⁰ GREVIO, Zaključci o primeni preporuka Komiteta strana Saveta Evrope, dostupno na: <https://rm.coe.int/conclusions-on-the-implementation-of-recommendations-in-respect-of-ser/1680ab7280>

Institucionalni mandate i koordinacija

Institucionalne nadležnosti su rasute i slabo koordinisane. U okviru Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja postoji sektor nadležan za pitanja osoba sa invaliditetom/smetnjama u razvoju, ali bez specijalizacije za decu u krivičnim postupcima. Istovremeno, Ministarstvo pravde ima vodeću ulogu u oblasti podrške žrtvama, ali bez odgovarajuće stručnosti i standardizovanih protokola za rad sa decom žrtvama sa smetnjama u razvoju. U odsustvu jasno određenog vodećeg organa i formalnog međusektorskog mehanizma koordinacije koji bi povezao pravosuđe, policiju, socijalnu zaštitu, zdravstvenu zaštitu i obrazovanje), predmeti koji se odnose na decu žrtve sa smetnjama u razvoju često „propadaju“ kroz pukotine različitih sistema, ostavljajući ovu oblast nedovoljno regulisanom i u velikoj meri bez nadzora. Uspostavljanje zakonom definisane centralne tačke sa jasnim ovlašćenjima, adekvatnim resursima, mandatom za međuresornu koordinaciju, nadzor nad primenom standarda prava deteta i prava osoba sa invaliditetom, prikupljanje podataka i inspekcijski nadzor su od presudnog značaja za prevazilaženje ovih institucionalnih nedostataka.

Participacija – učešće deteta

Participacija deteta je izričito prepoznata u Porodičnom zakonu, ali ne i u propisima koji regulišu krivični postupak. ZKP i ZM sadrže skup mera zaštite prilagođenih deci (npr. saslušanje uz podršku i ograničenje ponovljenih ispitivanja), ali ove mere nisu postavljene kao sveobuhvatno pravo deteta da bude saslušano i da se njegovom mišljenju posveti dužna pažnja (član 12 KPD), niti su zasnovane na obaveznoj, individualnoj proceni u svakom konkretnom slučaju (član 22 Direktive EU o pravima žrtava).

Preduslov za ostvarivanje prava deteta na učešće jeste **pravo deteta na informisanje**. Zakonodavstvo Srbije ne utvrđuje jasno odgovornost za informisanje dece žrtava i svedoka i njihovih staratelja o pravima, postupcima, merama zaštite i pravnim sredstvima, niti propisuje obavezu dokumentovanja da su pružene pristupačne, uzrastu primerene i smetnjama u razvoju inkluzivne informacije. Ovo nije u skladu sa relevantnim standardima. Zakonski okvir bi trebalo izričito da garantuje pravo deteta na informisanje. Takođe, potrebno je uvesti formalni mehanizam za dokumentovanje da su dete i staratelj adekvatno informisani, uz jasno navođenje ko je pružio informacije i kada. Ovakve mere bi ojačale doslednost i odgovornost u ostvarivanju prava deteta na informisanje.

Najbolji interesi deteta

Slično tome, načelo najboljih interesa deteta nije izričito ugrađeno u ZKP ili u ZM, niti se sistematski primenjuje u krivičnim postupcima. Ono je izričito propisano isključivo u Porodičnom zakonu. Ovaj nedostatak je problematičan, budući da se deca u krivičnim postupcima često tretiraju prvenstveno kao izvor dokaza, uz preovlađujući naglasak na zaštiti prava okrivljenog na pravično suđenje. Sudijska i tužilačka obuka je tradicionalno bila usmerena na garancije pravičnog suđenja u skladu sa praksom Evropskog suda za ljudska prava, dok je nedovoljna pažnja posvećivana pravima dece žrtava, a naročito dece žrtava sa smetnjama u razvoju. To nije u skladu sa članom 3 Konvencije i Opštim komentarem br. 14 Komiteta UN za prava deteta, koji zahteva strukturisanu, doslednu i individualizovanu procenu najboljih interesa deteta u svim postupcima koji se tiču dece.

Ova neravnoteža ukazuje na potrebu da se načelo najboljih interesa deteta izričito ugradi u krivičnoprocesno zakonodavstvo i da se njegova primena dosledno operacionalizuje u praksi.

Procesna prilagođavanja i pristup pravdi

Član 13 KPOI obavezuje države da obezbede procesna i uzrastu primerena prilagođavanja, uključujući obezbeđivanje profesionalnih tumača za znakovni jezik, Brajevo pismo, augmentativnu i alternativnu komunikaciju (AAK) i formate lako čitljive i razumljive. Zakonodavstvo Srbije delimično odražava ove zahteve kroz priznavanje tumača, prevodilaca i stručne podrške, ali su ove mere usko ograničene na senzorne invaliditete (gluvoću, slepilo, nemost), dok ne postoji sistematsko obezbeđivanje prilagodbi za decu sa kognitivnim ili komunikacijskim smetnjama u razvoju (npr. decu sa intelektualnim smetnjama, autizmom ili psihosocijalnim teškoćama). Pored toga, zakonodavstvo ne propisuje obaveznu izradu individualnog plana potrebnih prilagođavanja, sertifikaciju komunikacijskih stručnjaka (npr. tumača za znakovni jezik, AAK specijalista), niti kontinuitet prilagođavanja kroz sve faze postupka. Štaviše, oslanjanje na diskreciono odlučivanje organa postupka znači da ova prilagođavanja nisu automatska niti garantovana u svim fazama postupka. Kao posledica toga, usklađenost sa članom 13 KPOI nije dovoljno precizno normirana u zakonu i ostaje preterano zavisna od diskrecije i senzibiliteta sudija i tužilaca.

Saslušanje, dokazi i mere zaštite

ZM uvodi određene mere zaštite, poput mogućnosti sprovođenja saslušanja uz podršku, ograničenog broja saslušanja i angažovanja specijalizovanih stručnjaka. ZKP omogućava saslušanje putem audio-video linka, ali se ova mogućnost najčešće koristi kada je dodeljen status „posebno osetljivog svedoka“, budući da taj status aktivira skup zaštitnih mera. Istovremeno, dodela ovog statusa je diskreciona i nije obavezna za svako dete žrtvu ili svedoka. Mere zaštite prilagođene specifičnim potrebama vezanim za smetnje u razvoju (npr. nedostatak prilagođenih tehnika saslušanja za decu sa komunikacijskim teškoćama, prilagođeno savetovanje i pristupačnost skloništa) nisu eksplicitno propisane zakonom.

Dalje, ZKP predviđa psihijatrijsko veštačenje kako okrivljenih lica, tako i svedoka, sa ciljem da tužilac ili sudija proceni njihovu sposobnost da daju tačan i pouzdan iskaz. U načelu, psihijatrijsko veštačenje bi trebalo da ima zaštitnu funkciju, obezbeđujući da žrtve ne budu izložene neprimerenom pritisku i da se njihovi iskazi procenjuju u skladu sa njihovim razvojnim i psihološkim kontekstom. Međutim, u praksi se ove mere mogu pretvoriti u sredstvo isključivanja. Umesto da se fokus stavi na obezbeđivanje procesnih prilagođavanja, kao što su upotreba jezika prilagođenog deci i tehnika ispitivanja koje primenjuju specijalizovani stručnjaci, psihijatrijska veštačenja prebacuju teret na dete, zahtevajući od njega da „dokaže“ svoju sposobnost da svedoči, čime se zapravo opravdava isključenje umesto obezbeđivanja prilagođavanja. Ovakav pristup ne samo da nosi rizik sekundarne viktimizacije, već je i u suprotnosti sa standardima zasnovanim na pravima sadržanim u KPD, KPOI i Međunarodnim principima i smernicama o pristupu pravdi za osobe sa invaliditetom, koji svi promovišu pretpostavku sposobnosti odnosno polaze od toga da su deca sa smetnjama u razvoju nosioci prava čiji se iskazi moraju shvatiti ozbiljno i podržati odgovarajućim prilagođavanjima, a ne dovoditi u pitanje kroz invazivne postupke koji nose rizik sekundarne viktimizacije.

Pravo na zastupanje i kontinuitet

Zakonodavstvo predviđa imenovanje punomoćnika za decu žrtve, ali ne garantuje kontinuitet zastupanja od prvog kontakta deteta sa organima postupka do okončanja postupka, niti zahteva specijalizovana znanja kako iz oblasti prava deteta (izuzev osnovne obavezne obuke o Zakonu o pravosuđu za decu koju sprovodi Pravosudna akademija), tako i iz oblasti prakse inkluzivne za osobe sa invaliditetom. Ovo slabi kvalitet zastupanja i podriva delotvorno učešće deteta i ravnopravan pristup pravdi.

Strateški okvir i sprovođenje

Strateška dokumenta, naročito Nacionalna strategija za žrtve, postavljaju korisne ciljeve, ali imaju programski karakter, ne uspostavljaju prava koja se mogu neposredno ostvarivati, ne sadrže obavezujuće standarde niti mere primene i pokazuju sporo i neujednačeno sprovođenje. Mehanizmi praćenja su slabi. Kako se važeći strateški ciklus završava krajem 2025. godine, napredak je teško proveriti, budući da je Ministarstvo pravde objavilo samo jedan nedatirani izveštaj o napretku.⁸¹ Koalicija za praćenje prava deteta u Srbiji (podnesak Delegaciji EU, april 2025) ukazala je da se deca žrtve i svedoci krivičnih dela i dalje suočavaju sa dugotrajnim postupcima koji nisu prilagođeni deci niti rodno osetljivi, ograničenim pristupom jasnim i pristupačnim informacijama, neadekvatnom i nedovoljnom psihosocijalnom podrškom, kao i nedovoljnom upotrebom prostora i opreme prilagođene deci.⁸²

Priprema dece žrtava i svedoka za sudske postupke ne predstavlja ustaljenu praksu profesionalaca u svim sektorima. Prostori prilagođeni deci i audio-video oprema, čije je uspostavljanje predviđeno Nacionalnom strategijom za žrtve, nisu univerzalno dostupni u višim javnim tužilaštvima i višim sudovima, dok je izgradnja kapaciteta profesionalaca u svim sektorima nedovoljna. Čak i tamo gde postoje odgovarajuće prostorije ili oprema, njihova upotreba nije standardizovana i često zavisi od toga da li je detetu dodeljen status „posebno osetljivog svedoka“. Mere zaštite se često primenjuju diskreciono od strane tužilaca i sudija, umesto sistematski i dosledno u svim predmetima koji uključuju decu žrtve. Među tužiocima, sudijama i punomoćnicima postoji ograničena svest o značaju sprovođenja individualne procene predviđene Direktivom EU o pravima žrtava. Nadalje, istraživanje iz 2025. godine ukazuje da određeni procenat sudija i tužilaca složene zadatke u vezi sa zaštitom žrtava delegira sudijskim pomoćnicima koji nemaju specijalizovanu obuku iz oblasti prava deteta.⁸³ U praksi, pomoćnici mogu pružiti osnovne informacije detetu i porodici ili uputiti na specijalizovane usluge; međutim, ovo često ima ograničen efekat, jer na lokalnom nivou gotovo da ne postoji infrastruktura specijalizovanih profesionalaca i pružalaca usluga sposobnih da obezbede kontinuiranu podršku deci žrtvama.

---

⁸¹ Veb stranica Ministarstva pravde, dostupno na: <https://www.mpravde.gov.rs/sr/tekst/30567/nacionalna-strategija-za-ostvarivanje-prava-zrtava-i-svedoka-krivicnih-dela-u-republici-srbiji-za-period-2020-2025-godine-19082020.php>.

⁸² Koalicija za monitoring prava deteta u Srbiji, *Serbia 2025 Progress Report – Written Submission to the European Commission*, April 2025 (nepublikovan dokument).

⁸³ Centar za prava deteta, *Procena stanja sistema zaštite dece žrtava i svedoka u krivičnim postupcima u Srbiji – Nacrt*, februar 2025. godine (nepublikovan document).

Postoji hitna potreba za jasnim razgraničenjem uloga i odgovornosti kroz izradu standardnih operativnih procedura (SOP), koje bi razjasnile nadležnosti policije, tužilaštava, sudova i CSR, standardizovale praksu među sektorima i obezbedile usklađenost sa međunarodnim standardima i nacionalnim zakonodavstvom.

Zaključak

Pravni okvir Srbije prepoznaje značaj komunikacione podrške putem tumača, prevodilaca i stručnjaka za rad sa decom, što predstavlja korak ka usklađivanju sa KPD, KPOI i Međunarodnim principima i smernicama o pristupu pravdi za osobe sa invaliditetom. Međutim, ove mere su usko shvaćene i ne odražavaju širi spektar „razumnih prilagođavanja“ koji zahteva član 13 KPOI. Odsustvo izričitih zakonskih garancija za decu žrtve i svedoke sa smetnjama u razvoju, diskreciona priroda dodele statusa posebno osetljivog svedoka, nepostojanje sistematskog obezbeđivanja sredstava pristupačnosti (npr. AAK i formata lako čitljivih i razumljivih) i izostanak načela najboljih interesa deteta iz krivičnog zakonodavstva, zajedno ukazuju na ozbiljne praznine u zaštiti dece sa komunikacijskim i kognitivnim smetnjama u razvoju.

Radi potpunog usklađivanja sa KPD i KPOI, Srbija mora da prevaziđe standardizovan i sektorski fragmentisan pristup i usvoji koherentan pravni i institucionalni okvir koji obezbeđuje prilagođene, na smetnje u razvoju osetljiva procesna prilagođavanja i garantuje učešće deteta i najbolje interese deteta kao obavezujuće principe u svim fazama krivičnog postupka.

5. Prakse i iskustva u pružanju podrške deci sa smetnjama u razvoju – nalazi iz izveštaja

5.1. Pristup informacijama

Pravo deteta na pristup informacijama ključno je za smanjenje ranjivosti i obezbeđivanje smislenog učešća tokom celog krivičnog postupka. Ovo pravo se ne odnosi samo na dete, već i posredno na roditelje i staratelje, koji moraju razumeti prirodu postupka, tok saslušanja i naredne procesne korake. Pristup jasnim i blagovremenim informacijama unapređuje kvalitet iskaza, ublažava sekundarnu viktimizaciju i smanjuje stres i anksioznost dece žrtava ili svedoka.

Uprkos širokom priznanju značaja ovog prava, istraživanje iz 2025. godine pokazuje da njegova primena u Srbiji ostaje neujednačena, nesistematična i u velikoj meri neregulisana. Tužiocima su naveli da se deca i njihovi roditelji uglavnom informišu tek neposredno pre saslušanja, često se oslanjajući na punomoćnike ili CSR da pruže te informacije. Sudije su potvrdile sličnu praksu, pri čemu je više od polovine delegiralo ovu odgovornost na drugo osoblje kao što su kontakt-tačke za podršku žrtvama, sudskog psihologa (koji je zaposlen samo u Višem sudu u Beogradu) ili sudijske pomoćnike. Međutim, ostaje nejasno da li ovi zaposleni poseduju specijalizovanu obuku potrebnu za delotvornu komunikaciju sa decom.⁸⁴

---

⁸⁴ *Ibid.*

Stručnjaci iz CSR su u velikoj meri identifikovali sebe kao odgovorne za pripremu dece tokom faze policijske istrage, naročito kroz pružanje objašnjenja ciljeva postupka, prava deteta i uloge deteta u postupku. Advokati, nasuprot tome, uglavnom nisu prepoznali ovu ulogu kao svoju, smatrajući da ona prvenstveno pripada policiji i tužilaštvu. Policijski službenici su naveli da se deca žrtve i njihovi staratelji informišu o pravima i usmeno i pismeno, uz podršku štampanih i onlajn materijala dostupnih u regionalnim policijskim upravama. Međutim, ova praksa se ne nastavlja dosledno u kasnijim fazama krivičnog postupka. Tužiocima, sudijama, stručnjacima iz CSR-a i advokatima su jednoglasno potvrdili da ne postoje standardizovani, deci i roditeljima prilagođeni informativni materijali koji bi vodili decu i porodice kroz postupak.⁸⁵

Intervjui obavljeni u svrhu pripreme ovog izveštaja potvrđuju ove nalaze. Iako su brošure i flajeri prilagođeni deci povremeno razvijani u okviru pojedinih donatorskih projekata, oni se retko koriste u praksi, ne ažuriraju se i ne distribuiraju sistematski, te su u velikoj meri nedostupni na institucionalnim veb-sajtovima ili u fizičkom obliku u relevantnim ustanovama. Najvažnije, ovi materijali nisu prilagođeni specifičnim potrebama dece sa smetnjama u razvoju.

Praznine su uočljive i u obezbeđivanju pristupačnih informacija putem telefonskih linija za pomoć. Mapiranje SOS linija u Srbiji iz 2024. godine,⁸⁶ sprovedeno sa ciljem uspostavljanja specijalizovane nacionalne linije 116 006 za žrtve, identifikovalo je deset ključnih nacionalnih telefonskih linija koje pružaju podršku žrtvama nasilja. Utvrđeno je da se Viktimološko društvo Srbije izdvaja kao jedina nacionalna služba za žrtve svih krivičnih dela. Uprkos visokom nivou specijalizacije, ova usluga ostaje nestandardizovana i nelicencirana zbog nepostojanja zakonodavnog okvira koji reguliše linije za podršku žrtvama. Postojeće linije obavljaju više funkcija: pružanje informacija o pravima i dostupnim uslugama, emocionalnu, pravnu i psihosocijalnu podršku, kao i upućivanje žrtava na druge institucije. Izveštaj je preporučio da planirana nacionalna linija 116 006 za žrtve bude dizajnirana inkluzivno, sa komunikacijom dostupnom u više formata (telefon, SMS, imejl, onlajn čet, telekomunikacioni uređaji za gluve osobe, tekstualni telefoni, video-relej servis za korisnike znakovnog jezika, Brajevo pismo, augmentativna i alternativna komunikacija, piktografska komunikacija za decu itd.), kao i da njen veb-sajt bude usklađen sa Smernicama za pristupačnost veb-sadržaja.⁸⁷ Pored toga, osoblje treba da prođe obuku za komunikaciju sa osobama sa različitim vrstama invaliditeta, uključujući upotrebu asistivnih tehnologija i prilagođenih komunikacionih metoda.

Zajedno posmatrani, ovi nalazi pokazuju da su, u odsustvu jasnih zakonskih odredbi koje utvrđuju odgovornost za pružanje informacija i podrške, deca i njihovi staratelji često prepušteni sami sebi u snalaženju kroz sudski proces, bez adekvatne podrške. Ovo povećava ranjivost dece, pojačava anksioznost i podriva njihovu sposobnost da delotvorno učestvuju u postupku.

Preporuke proizašle iz intervjuja i fokus grupa:

---

⁸⁵ *Ibid.*

⁸⁶ Establishing the 116 006 Helpline in Serbia: A Path Toward Comprehensive Victim Support – Country Report for Serbia, ASTRA, September 2024.

⁸⁷ World Wide Web Consortium (W3C), *Smernice za pristupačnost veb-sadržaja (WCAG) 2.2*, preporuka W3C, 2023.

Otklanjanje ovih praznina zahteva **uspostavljanje jasnih, obavezujućih mehanizama i međuinstitucionalnih protokola** kako bi se obezbedilo da deca i njihove porodice dosledno dobijaju tačne, blagovremene i pristupačne informacije u svim fazama postupka. Policijske stanice, CSR, tužilaštva i sudovi treba da imaju pristup standardizovanim, deci i roditeljima prilagođenim informativnim materijalima koji su pristupačni deci sa smetnjama u razvoju i razumljivi roditeljima sa nižim nivoom obrazovanja ili bez iskustva u pravosudnom sistemu. Ovi materijali treba da budu dostupni u štampanom i digitalnom formatu i integrisani u SOP svih relevantnih institucija.

Pored toga, neophodno je obezbediti **dostupnost specijalizovanih SOS linija i onlajn informacionih platformi** koje su inkluzivne, pristupačne i povezane sa mehanizmima upućivanja za decu i porodice.

5.2. Procesna prilagođavanja i rano prepoznavanje potreba

Sagovornici su opisali praktične procesne korake koji se primenjuju u praksi. U fazi policijskog postupanja, tumači se mogu imenovati po diskrecionoj odluci tužilaca ili sudija, iako se u praksi to najčešće dešava tek nakon što je krivični postupak formalno pokrenut. Roditelji se po pravilu pozivaju da prisustvuju saslušanju od prvog kontakta sa policijom, osim u slučajevima kada su roditelji osumnjičeni učinioci, kada se poziva CSR da preuzme ovu ulogu. Kada su deca smeštena u rezidencijalnim ustanovama u sistemu alternativne brige, zaposleni u tim ustanovama se često pozivaju da prate dete. Prema navodima sagovornika, roditelji, stručnjaci iz CSR ili zaposleni u ustanovama često olakšavaju komunikaciju preformulisanjem pitanja, pojašnjavanjem odgovora i pružanjem kontekstualne podrške. Za veoma malu decu (najčešće mlađu od šest ili sedam godina), policijski službenici ne sprovode neposredno saslušanje deteta; umesto toga, ispitivanje se obavlja preko roditelja ili stručnjaka za zaštitu dece. Međutim, ne postoji formalna procedura za procenu potreba za procesnom podrškom dece žrtava ili svedoka (sa smetnjama u razvoju). U praksi, početnu procenu sprovode policijski službenici uz podršku stručnjaka CSR i pod nadzorom tužioca, budući da tužilac mora biti odmah obavešten o sumnji ili prijavi krivičnog dela.

Nakon što je krivični postupak pokrenut i pre odlučivanja o dodeli statusa posebno osetljivog svedoka, tužilac obično naredi veštačenje kako bi se procenilo da li je svrsishodno i primereno saslušavati dete. Od veštaka se očekuje da identifikuje specifične potrebe deteta, uključujući da li je potrebna pomoć tumača za određenu vrstu smetnje u razvoju ili da li treba imenovati stručnjaka za zaštitu dece radi podrške samom saslušanju. Vrsta potrebne stručne pomoći varira u zavisnosti od procenjenih potreba deteta. Pravosudni organi najčešće angažuju stručnjake povezane sa OOI (npr. organizacije za podršku gluvim ili slepim osobama) ili imenuju stručnjaka za zaštitu dece. Predmeti koji uključuju decu sa autizmom su bili retki u praksi, ali je jedan sagovornik naveo da bi Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju mogao biti kontaktiran radi obezbeđivanja spiska stručnjaka kvalifikovanih za podršku komunikaciji i procesnim prilagođavanjima za decu sa poremećajima iz spektra autizma.

Ovakav pristup se primenjuje u odsustvu preciznih zakonskih odredaba i nije u potpunosti usklađen sa zahtevima Direktive EU o pravima žrtava, koja obavezuje države članice da za

svako dete žrtvu sprovedu individualnu procenu radi identifikovanja posebnih potreba za zaštitom, uključujući i one povezane sa smetnjama u razvoju.

Takođe, ne postoji ustaljena praksa sistematskog prepoznavanja i podrške deci sa smetnjama u razvoju u sudskim postupcima, niti mehanizam za praćenje da li se procesna prilagođavanja u vidu angažovanja tumača, prilagođenih komunikacionih metoda ili procesnih izmena – dosledno obezbeđuju i delotvorno primenjuju. Jedina relevantna dokumentacija jeste dnevni izveštaj koji sačinjavaju policijski službenici, u kojem se beleže preduzete radnje, uključena lica i da li su prava saopštena detetu, kao i periodične ili godišnje kontrole predmeta. Ovi mehanizmi nadzora, međutim, u najvećoj meri se fokusiraju na procesnu usklađenost, a ne na kvalitet pružene podrške ili delotvornost prilagođavanja.

Preporuke proizašle iz intervjua i fokus grupa:

Izgradnja kapaciteta profesionalaca je od suštinskog značaja. To obuhvata ne samo policijske službenike, tužioce, sudije i stručnjake CSR, već i veštace, tumače i sve druge profesionalce uključene u postupak. Obuke bi trebalo da obuhvate:

- pravo deteta na informisanje;
- metode pružanja informacija na način prilagođen deci i inkluzivan za osobe sa smetnjama u razvoju;
- sprovođenje individualnih procena u skladu sa Direktivom EU o pravima žrtava, radi identifikovanja potreba deteta za procesnom podrškom; i
- delotvornu upotrebu asistivnih tehnologija i alternativnih komunikacionih metoda.

Pored stručnih obuka, preporučuje se i niz dodatnih mera:

- **uspostavljanje nacionalnog registra kvalifikovanih stručnjaka i tumača** (uključujući tumače za znakovni jezik, stručnjake za AAK i profesionalce osposobljene za rad sa decom sa autizmom, intelektualnim i psihosocijalnim smetnjama u razvoju), čime bi se smanjilo oslanjanje na ad hoc rešenja i obezbedila dosledna dostupnost stručnosti;
- **uvođenje obavezne individualne procene za svu decu žrtve i svedoke**, sa posebnim fokusom na decu sa smetnjama u razvoju, radi identifikovanja potrebnih procesnih prilagođavanja i mera podrške;
- **razvoj mehanizma praćenja i odgovornosti** za procenu da li se informacije i prilagođavanja zaista obezbeđuju u praksi, uz prikupljanje podataka razvrstanih po uzrastu, polu i smetnji u razvoju.

Posmatrano u celini, ove mere bi ne samo približile okvir Srbije potpunom usklađivanju sa KPD, KPOI i Direktivom EU o pravima žrtava, već bi i ojačale smisleno učešće dece u sudskim postupcima, smanjile njihovu ranjivost i unapredile ukupan kvalitet i pravičnost postupaka.

5.3. Pravna i socijalna podrška

Besplatna pravna pomoć i zastupanje

Pravo na besplatnu pravnu pomoć i zastupanje je od ključnog značaja za decu žrtve, kako bi se obezbedio ravnopravan pristup pravdi, zaštitila njihova prava tokom čitavog postupka i pružila neophodna podrška za snalaženje u složenom sudskom postupku. Prema ZKP, tužilac

ili predsedavajući sudija je dužan da imenuje punomoćnika žrtvi kojoj je dodeljen status „posebno osetljivog svedoka“. Imenovanje se vrši sa liste advokata koju obezbeđuje nadležna advokatska komora za odbranu po službenoj dužnosti.⁸⁸ Dodatno, zakon propisuje da, ukoliko dete žrtva nema zakonskog zastupnika, predsednik suda imenuje punomoćnika iz reda advokata sa specijalizovanim znanjem iz oblasti prava deteta i zaštite dece žrtava.⁸⁹

U praksi, međutim, ove odredbe se neujednačeno primenjuju. Ne postoji garancija da će advokat zaista biti imenovan, niti da će isti advokat pratiti dete od najranije faze postupka kroz čitav proces. Umesto toga, u različitim fazama postupka mogu biti imenovani različiti advokati, čime se narušava kontinuitet i ne obezbeđuju najbolji interesi deteta.

Sagovornici su takođe potvrdili da besplatna pravna pomoć za decu žrtve nije u potpunosti operativna. Policija ne angažuje advokata tokom početne faze prikupljanja informacija; umesto toga, tužilac preuzima vođenje istrage i donošenje odluka. Roditelji ili predstavnici CSR se odmah uključuju, ali to ne može zameniti pravo deteta na nezavisnog pravnog zastupnika, koji bi, prema relevantnim standardima, trebalo da bude dostupan detetu već od prvog kontakta sa nadležnim organima.

Dodatna zabrinutost odnosi se na kvalitet pravnog zastupanja. Obuke Pravosudne akademije namenjene advokatima su na osnovnom nivou, nedovoljno specijalizovane i ne bave se specifičnim potrebama i procesnim prilagođavanjima za decu (kao ni odrasle) sa smetnjama u razvoju. Posledično, mnogi advokati nemaju potrebna znanja i veštine za pružanje pravne pomoći prilagođene deci sa smetnjama u razvoju.

Istraživanje iz 2025. godine je takođe pokazalo da sudije i tužioc i ne percipiraju pravne zastupnike kao aktere koji značajno doprinose zaštiti prava deteta u postupku.⁹⁰ Ovakva percepcija verovatno proizlazi iz nedostatka specijalizacije i ograničenih praktičnih kapaciteta advokata, zbog čega se njihova uloga doživljava kao suvišna u odnosu na druge aktere. Međutim, visoko specijalizovani advokati, obučeni u oblasti prava deteta i komunikacije prilagođene deci uopšte ali i deci sa smetnjama u razvoju, mogli bi imati ključnu ulogu u obezbeđivanju da su sudski postupci osetljivi na potrebe deteta, inkluzivni za decu sa smetnjama u razvoju i vođeni u skladu sa relevantnim standardima.

Psihosocijalna podrška

Psihosocijalna podrška koju pružaju stručnjaci za zaštitu dece predstavlja jednu od najznačajnijih mera za obezbeđivanje zaštite dece žrtava u sudskim postupcima i sprečavanje sekundarne viktimizacije. Ipak, ova uloga je slabo regulisana u zakonodavstvu Srbije, a njena primena u praksi je neujednačena.

Navedeno Istraživanje iz 2025. godine je pokazalo da se psihosocijalna podrška najčešće shvata u užem smislu – kao prisustvo „osobe od poverenja“ koje prati dete pred nadležnim

---

⁸⁸ ZKP, član 103 stav 3.

⁸⁹ ZM, član 154 stav 2.

⁹⁰ Centar za prava deteta, *Procena stanja sistema zaštite dece žrtava i svedoka u krivičnim postupcima u Srbiji – Nacrt*, februar 2025. godine (nepublikovan document).

organima, a ne kao pristup strukturisanim, profesionalnim uslugama podrške. Pored toga, tužioc i sudije retko smatraju da je njihova odgovornost da decu žrtve upute na lokalne usluge u zajednici, poput psihosocijalne pomoći ili savetovanja. Mnogi profesionalci su naveli da nisu upoznati sa postojećim lokalnim uslugama, što ukazuje na sistemski nedostatak međusektorske saradnje.

Kada se primenjuje, uloga stručnjaka za zaštitu dece obuhvata više ključnih odgovornosti:

- pripremu deteta i roditelja za saslušanje kroz objašnjavanje procesnih koraka;
- podršku tokom saslušanja, obezbeđujući da pitanja budu prilagođena uzrastu i zrelosti deteta;
- kontinuiranu psihosocijalnu podršku tokom čitavog postupka;
- pružanje strukturisane psihosocijalne podrške nakon okončanja postupka, onoliko dugo koliko je potrebno.

Preporuke proizašle iz intervjua i fokus grupa:

Radi usklađivanja prakse sa KPD, KPOI i Direktivom EU o pravima žrtava, neophodno je dosledno sprovoditi postojeće zakonske norme i uvek imenovati advokata specijalizovanog za prava deteta i rad sa decom, kao i uvesti pravilo da isti advokat prati dete tokom čitavog postupka radi obezbeđivanja kontinuiteta i poverenja; unaprediti obuke za advokate, u partnerstvu sa Pravosudnom akademijom i nadležnim advokatskim komorama, u oblastima prava deteta, komunikacije prilagođene deci i prilagođavanjima u vezi sa smetnjama u razvoju (znakovni jezik, AAK, formati lako čitljivi i razumljivi); institucionalizovati psihosocijalnu podršku kroz zakonsko definisanje i regulisanje uloge stručnjaka za zaštitu dece, obezbeđujući strukturisanu psihosocijalnu podršku pre, tokom i nakon postupka, uz jasan sistem upućivanja na usluge u zajednici.

5.4. Posrednici i osobe za podršku

Prema ZKP i ZM, i u načelu, deci se tokom saslušanja i ročišta može pružiti podrška od strane stručnjaka za zaštitu dece van pravosudnog sistema, službi za podršku žrtvama/svedocima pri sudovima i sudskih psihologa (gde su dostupni). U praksi, međutim, ovakva podrška nije rutinska i najčešće se obezbeđuje tek nakon što je postupak već u toku, i često samo u slučajevima kada je detetu dodeljen status „posebno osetljivog svedoka“. Prostor koji omogućavaju prilagođene postupke, kao što su prostorije prilagođene deci ili audio-video oprema, dostupni su neujednačeno, a i tamo gde postoje, zavise od diskrecione odluke tužilaca i sudija.

Prema navodima sagovornika, za decu sa komunikacionim teškoćama i smetnjama u razvoju tužioc i sudije najčešće imenuju sudske veštace (npr. dečje psihologe i psihijatre) radi davanja mišljenja o sposobnosti deteta da svedoči i o potrebnim prilagođavanjima. Oni imaju ključnu ulogu u proceni psihološkog i emocionalnog stanja deteta, sposobnosti davanja iskaza, pamćenja, kognitivnog razvoja i mogućih efekata traume. Takođe mogu pomagati u sprovođenju saslušanja prilagođenih deci i podržati sudove u proceni pouzdanosti iskaza deteta i uticaja spoljašnjih faktora na njegovu sposobnost svedočenja. Veštaci daju i stručno mišljenje pred sudom, objašnjavajući psihološke, emocionalne i razvojne faktore koji utiču na iskaze i ponašanje deteta. Tužilac ili sudija mogu, po potrebi, angažovati i tumače (npr. za

znakovni jezik), ali to ostaje ad hoc rešenje, a ne sistematski garantovano od prvog kontakta sa nadležnim organima.

Obuke i obezbeđivanje kadrova su podjednako fragmentisani. Sudski veštaci koje angažuju sudovi moraju biti registrovani pri Ministarstvu pravde,⁹¹ a neki sudovi se oslanjaju na službe za podršku žrtvama. Strategija otvara prostor za delegiranje zadataka sudijskim pomoćnicima, što nije adekvatno rešenje jer oni nemaju obuku iz oblasti rada sa traumom, komunikacije prilagođene deci ili inkluzivne komunikacije za osobe sa invaliditetom odnosno smetnjama u razvoju.

Kada se posrednici/osobe za podršku obezbeđuju putem tužilaštava ili sudova, njihove usluge su besplatne za dete – naknade za sudski imenovane veštace i tumače tretiraju se kao troškovi postupka.

Informacije o pravu deteta da bude praćeno od strane osobe za podršku ne saopštavaju se sistematski deci niti starateljima, a materijali prilagođeni deci i roditeljima retko su dostupni, naročito u pristupačnim formatima za decu sa smetnjama u razvoju. Prisustvo osobe za podršku uglavnom zavisi od diskrecione odluke suda ili tužilaštva (npr. u slučaju sukoba interesa kada je roditelj osumnjičen ili zabrinutosti u vezi sa mogućim uticajem na iskaz), a ne na osnovu jasne i ujednačene procedure. Izveštaji ne ukazuju na formalni pritisak na decu da prihvate osobu za podršku protiv svoje volje, ali se u praksi preferencije deteta ne utvrđuju niti beleže dosledno, te se imenovanja mogu sprovesti bez dokumentovanog, informisanog izbora.

Radi unapređenja ovog stanja, Pravosudna akademija, u saradnji sa Republičkim zavodom za socijalnu zaštitu i drugim relevantnim institucijama, kao što su Institut za mentalno zdravlje, OOI i druge OCD, treba da uvede obavezne, praktično orijentisane obuke o komunikaciji prilagođenoj deci i inkluzivnoj za osobe sa invaliditetom odnosno smetnjama u razvoju za tužioce, sudije, policijske službenike, advokate, stručnjake CSR, sudske veštace i druge eksperte koji mogu učestvovati u postupcima.

5.5. Pravo na participaciju – Opšti pregled

Nalazi istraživanja iz 2025. godine⁹² ukazuju na to da se u svim sektorima prisustvo i učešće dece razumeju u užem smislu i da se neujednačeno primenjuju. Interakcija sa detetom pre saslušanja je minimalna i često se svodi na logistička pitanja (npr. gde će se razgovor obaviti), umesto da predstavlja smislen proces koji detetu omogućava da razume svoju ulogu, način saslušanja, dostupne zaštitne mere i moguće ishode. U praksi, učešće često zavisi od diskrecionih odluka (npr. dodeljivanja statusa „posebno osetljivog svedoka“) kao i od neujednačene dostupnosti i upotrebe prostora prilagođenih deci, audio-video opreme i specijalističke podrške.

---

⁹¹ Law on Court Expert Witnesses, Official Gazette of the Republic of Serbia, No. 44/2010.

⁹² Centar za prava deteta, *Procena stanja sistema zaštite dece žrtava i svedoka u krivičnim postupcima u Srbiji – Nacrt*, februar 2025. godine (nepublikovan document).

Za decu sa smetnjama u razvoju, prilagođavanja (tumačenje na znakovni jezik, materijali u lako čitljivom formatu, AAK, planirane pauze ili prisustvo obučenog posrednika) ne procenjuju se sistematski niti se garantuju od prvog kontakta. Kod dece sa fizičkim smetnjama, prepreke za lično učešće mogu predstavljati prevoz i pristupačnost zgrada (izvan rampi i liftova), dok kod dece sa senzornim smetnjama razumevanje otežava nedostatak obučenih stručnjaka, titlovanja ili taktilnih/vizuelnih pomagala. Za decu sa intelektualnim ili psihosocijalnim smetnjama, složen pravni jezik, odsustvo AAK i materijala u lako čitljivom formatu, kao i nedostatak predvidivih, trauma-informisanih procedura, značajno podrivaju efektivno učešće.

5.6. Pravo da bude saslušano i da izrazi mišljenje

U svim sektorima, konsultovanje dece o tome na koji način žele da budu saslušana je uglavnom ograničeno i ad hoc. U većini slučajeva, uključivanje deteta pre saslušanja svodi se na logistička pitanja (npr. vreme i mesto), umesto na strukturisan proces u kojem se utvrđuje preferirani način učešća deteta (npr. ličnim prisustvom uz podršku, putem audio-video linka ili kroz prilagođeno ispitivanje).

Prema navodima sagovornika, potrebe povezane sa smetnjama u razvoju se ne procenjuju sistematski, a detetove sopstvene preferencije se retko dokumentuju u predmetu. Kao posledica toga, obaveza da se mišljenju deteta da odgovarajuća težina sprovodi se neujednačeno. Mogućnosti izražavanja mišljenja izvan usmenog svedočenja – kao što je putem pisanih izjava, crteža, tehnika zasnovanih na igri ili narativnih tehnika, kao i prethodno snimljenog ili udaljenog (onlajn) svedočenja – dostupne su sporadično i najčešće zavise od toga da li je detetu dodeljen status „posebno osetljivog svedoka“ i od lokalnih kapaciteta.

Pomenuto istraživanje iz 2025. godine⁹³ pokazuje da većina profesionalaca priznaje pravo deteta da odluči da li će svedočiti. Tužioci su naveli da, kada dete nije spremno da svedoči, obično razgovaraju sa roditeljima, neposredno ili putem stručnjaka CSR, i razmatraju alternative, kao što su održavanje saslušanja izvan prostorija tužilaštva ili suda. Takođe su istakli da dete ne treba izlagati pritisku, iako su naveli da je, kada predmet dospe u fazu tužilaštva, povlačenje deteta u svojstvu svedoka retko. Sudije su dale podeljene odgovore: većina je navela da bi se konsultovala sa zakonskim zastupnikom deteta i stručnjacima za zaštitu dece, razmotrila alternativne lokacije ili se oslonila na druge dokaze. Međutim, tri sudije su navele da bi izdale naredbu o prinudnom dovođenju, a jedna da bi izrekla novčanu kaznu roditeljima – što su pristupi koji nisu u skladu sa standardima prava deteta i pravosuđa prilagođenog deci. Među advokatima, svi osim jednog potvrdili su pravo deteta da odbije svedočenje; jedan je istakao da priprema i ohrabrivanje od strane stručnjaka za zaštitu dece često dovode do toga da dete pristane da svedoči, dok je jedan advokat pomenuo prinudne mere, uključujući zadržavanje, što je takođe u suprotnosti sa međunarodnim standardima. Policijski službenici su jednoglasno prepoznali pravo deteta da ne svedoči i naveli postupke

---

⁹³ Centar za prava deteta, *Procena stanja sistema zaštite dece žrtava i svedoka u krivičnim postupcima u Srbiji – Nacrt*, februar 2025. godine (nepublikovan document).

poput odlaganja saslušanja, uključivanja stručnjaka za zaštitu dece i oslanjanja na druge svedoke ili materijalne dokaze.

Za decu sa smetnjama u razvoju, ove mogućnosti učešća moraju biti učinjene stvarno dostupnim kroz pristupačne informacije i komunikaciju (npr. tumačenje na znakovni jezik, AAK, materijale u lako čitljivom formatu i vizuelna pomagala) i, gde je to primereno, kroz udaljene načine učešća uz integrisana prilagođavanja.

STUDIJA SLUČAJA:

Pred sudijom je pokrenut pripremni postupak zbog krivičnog dela nasilničkog ponašanja protiv devojčice smeštene u ustanovi za decu bez roditeljskog staranja. Devojčica ima epilepsiju. Pored epileptičnih napada, povremeno ima periode izražene uznemirenosti tokom kojih postaje agresivna.

Devojčice koje su žrtve takođe su korisnice iste ustanove. U spisima predmeta je navedeno da jedna devojčica od 16 godina ima težak oblik rascjep usne i nepca i da govori veoma nerazgovetno. Druga devojčica (17) ima autizam sa sniženim intelektualnim funkcionisanjem i ispoljava paničnu anksioznost ukoliko treba da napusti poznato okruženje. Iako je zadobila lakše telesne povrede, nije odvedena kod lekara. Pomoć joj je pružila dežurna medicinska sestra, dok je hitna služba konsultovana samo telefonom.

Još dve devojčice (15 i 16), koje su svedoci, nemaju zdravstvene probleme, ali su smeštene u ustanovu zbog zanemarivanja i prisiljavanja na prosjačenje na ulici od strane roditelja. Sva deca nalaze se pod neposrednim starateljstvom nadležnog CSR.

Nakon konsultacija između postupajućeg sudije i predstavnika sudske službe za podršku (sudskog psihologa), procenjeno je da bi uzimanje iskaza od devojčice sa autizmom predstavljalo direktnu sekundarnu viktimizaciju, te je odlučeno da se ona ne ispituje. Zaključeno je da svi ostali učesnici događaja (devojčica protiv koje se vodi postupak, devojčica – žrtva i svedoci) treba da budu saslušani uz pomoć psihologa službe za podršku i psihologa iz ustanove u kojoj su smešteni. Prisustvo staratelja je obavezno. U odnosu na devojčicu protiv koje se vodi postupak, naloženo je psihološko-psihijatrijsko veštačenje radi utvrđivanja u kojoj meri je njeno ponašanje bilo uslovljeno epilepsijom. Dogovoreno je da se devojčica – žrtva sa govornim poremećajem sasluša uz pomoć stručnog lica, kako njeno pravo na učešće u krivičnom postupku ne bi bilo ograničeno zbog govornog oštećenja, dok ostale svedokinje treba da budu saslušane od strane psihologa službe za podršku, u prisustvu vaspitača ili psihologa iz ustanove za smeštaj.

Ovaj preliminarni plan je predstavljen od strane predstavnika službe za podršku psihologu ustanove. Procenjeno je da je plan u najboljim interesima dece u ovom predmetu. Devojčicu sa govornim poremećajem tokom saslušanja će pratiti njena vaspitačica. Takođe je dogovoreno da će ustanova za smeštaj dostaviti dodatnu medicinsku dokumentaciju za decu, kako bi sudija mogao da obrazloži razloge za ovakva procesna rešenja u obrazloženju odluke.

5.7. Pravna sposobnost i odlučivanje uz podršku

Prema važećem zakonodavstvu, deca sa smetnjama u razvoju se tretiraju kao nosioci prava ravnopravno sa drugom decom, pri čemu se njihovo učešće prilagođava razvojnim sposobnostima deteta, a ne ograničava dijagnozom. Međutim, u praksi sistem i dalje toleriše terminologiju i postupanja koja mogu dovesti do ograničavanja učešća, budući da se u stručnim mišljenjima ponekad koriste izrazi poput „mentalna/kognitivna nesposobnost“, dok ZKP omogućava psihijatrijsko veštačenje radi ispitivanja sposobnosti svedoka da svedoči.

U skladu sa relevantnim standardima, svaka procena treba da polazi od pretpostavke sposobnosti i da bude strogo funkcionalna i vezana za konkretni zadatak. Ona treba da identifikuje šta je detetu potrebno kako bi moglo da učestvuje (objašnjenja jednostavnim jezikom ili u lako čitljivom formatu, AAK ili tumačenje na znakovni jezik, vizuelne rasporede, pauze, obučenog posrednika, prilagođene tehnike ispitivanja) i da se ti nalazi pretoče u pisani plan podrške za policiju, tužioce, sudove i CSR. Volja i preferencije deteta treba da budu zabeležene, da im se da odgovarajuća težina u svetlu uzrasta, smetnje u razvoju i zrelosti, a svako odstupanje mora biti obrazloženo. Radi operacionalizacije odlučivanja uz podršku, organi postupka treba da zabrane upotrebu opštih oznaka „nesposobnosti“ kao osnova za isključivanje svedočenja, da zahtevaju da procene sadrže konkretne preporuke za prilagođavanja i da obuče stručnjake da zaključke formulišu u pravcu jačanja autonomije i učešća, a ne ograničavanja prava.⁹⁴

5.8. Okruženje i komunikacija

U okviru pravosudnih institucija, prilagođavanje fizičkog okruženje ostaje neujednačeno širom zemlje. Istraživanje iz 2025. godine⁹⁵ pokazalo je da velika većina tužilaca (62,5%) navodi da nema prilagođen prostor ili posebnu čekaonicu za decu žrtve i svedoke, dok samo 4% ima oboje; među manjinom koja raspolaže prilagođenim prostorom (28,1%), više od 90% navodi da je taj prostor pristupačan deci sa smetnjama u razvoju. Manje od trećine sudija ima prilagođene prostorije, manje od jedne petine ima posebne čekaonice, a samo jedna petina je ikada održala ročište van sudske zgrade. Advokati, nasuprot tome, redovno ili povremeno u 77% slučajeva traže posebne prostorije ili davanje iskaza van suda i uglavnom dobijaju pozitivan odgovor, iako su prilagođavanja u vezi sa invaliditetom neujednačena.

Zaštitne mere se najčešće oslanjaju na organizaciju kretanja u pravosudnim institucijama (npr. korišćenje službenih ulaza – navodi 58%; uklanjanje okrivljenog pre nego što dete uđe – 28,5%). Ipak, saslušanja se u najvećem broju slučajeva i dalje odvijaju unutar sudova ili tužilaštava. Samo 14% sudija uzima iskaze na lokaciji koju je izabralo dete, nijedan tužilac to ne čini, a odlučivanje o mestu saslušanja prvenstveno je u nadležnosti tužilaca i sudija, dok CSR navode da se preferencije deteta uzimaju u obzir samo „kada uslovi to dozvoljavaju“.

Učešće na daljinu tehnički je moguće u nekim višim sudovima i tužilaštvima, ali se koristi sporadično i otežano je neujednačenom opremom, nedostatkom standardnih operativnih

---

⁹⁴ EDF preporuke u vezi EU Strategije o pravima žrtava (2020-2024), 2020.

⁹⁵ Centar za prava deteta, *Procena stanja sistema zaštite dece žrtava i svedoka u krivičnim postupcima u Srbiji – Nacrt*, februar 2025. godine (nepublikovan document).

procedura (SOP) i ograničenom obukom zaposlenih. Čak i tamo gde audio-video oprema postoji (otprilike kod polovine sudija imaju pristup ovoj opremi), oni se uglavnom rezervišu za decu kojima je dodeljen status „posebno osetljivog svedoka“ i posmatraju se kao dopuna, a ne kao zamena za neposredno svedočenje. Da bi se praksa uskladila sa relevantnim standardima, svaki izbor okruženja treba da sledi individualnu procenu, da bude zabeležen u spisu predmeta i da uključi jasne protokole o poverljivosti i informisanom pristanku deteta na izabrani format.

5.9. Dokazi i prakse saslušanja

U pogledu saslušanja, tužioci i sudije nisu obučeni za pristupe zasnovane na razumevanju traume i inkluzivne prema smetnji u razvoju, dok se stručnjaci posebno obučeni za rad sa decom sa smetnjama u razvoju ne uključuju rutinski od prvog kontakta, a podrška je često ad hoc (npr. veštak ili tumač se imenuje tek nakon što je postupak već započet). Upotreba audio-video snimanja je neujednačena i često zavisi od diskrecione odluke o dodeljivanju statusa „posebno osetljivog svedoka“. Audio-video kapaciteti ne postoje u svim pravosudnim institucijama i često se posmatraju kao dopuna, a ne kao zamena za neposredno svedočenje, čime se potkopava cilj smanjenja ponovljenih ispitivanja.

Iako ZM predviđa ograničenje broja saslušanja, neujednačeno oslanjanje na snimljene forenzičke intervjuje znači da deca i dalje mogu biti ponovo saslušana pred sudom. Da bi se ispunili međunarodni standardi, ispitivanje treba da vode obučeni i sertifikovani stručnjaci. Na primer, jedan kvalitetno sproveden i snimljen forenzički intervju trebalo bi da bude osnovni dokazni standard; sesije treba da budu vremenski ograničene, uz planirane pauze, a prilagođavanja (AAK, znakovni jezik, vizuelna podrška) treba planirati i dokumentovati kroz individualnu procenu na samom početku.

Suočavanje je, u načelu, uređeno ZM, ali je direktna izloženost i dalje moguća kada se saslušanje odvija u sudovima i tužilaštvima i kada se ne koriste opcije audio-video linka. U skladu sa standardima pravosuđa prilagođenog deci, suočavanje sa okrivljenim treba izbegavati po pravilu i dozvoliti samo ako dete to izričito zahteva nakon što dobije pristupačne informacije i uz obrazloženu sudsku odluku zasnovanu na najboljim interesima deteta. Tamo gde je tehnologija dostupna, svedočenje treba obaviti putem direktne veze, uz tumačenje/tekstualni prevod u realnom vremenu, po potrebi. Tamo gde to nije moguće, ročišta treba premestiti u okruženje prilagođeno deci, umesto da se postupak vodi bez odgovarajućih prilagođavanja.

5.10. Obuka stručnjaka

Trenutno, obuka o pravima osoba sa invaliditetom i o efikasnom radu sa decom sa smetnjama u razvoju nije obavezna duž čitavog postupka i gotovo da ne postoji. Pravosudna akademija nudi obaveznu obuku o ZM, koja je osnovna i u velikoj meri opšte prirode. Ona je obavezna za policijske službenike, zamenike tužilaca, sudije i advokate koji postupaju u predmetima koji se odnose na decu učionice i žrtve. Ne postoje multisektorske mogućnosti za jačanje kapaciteta, osim sporadičnih prilika koje nude OCD, finansiranih kroz pojedinačne donatorske projekte. Sudski veštaci i tumači ne dobijaju, niti su obavezni da pohađaju, posebne obuke o pravosuđu prilagođenom deci. Svakako, oni jesu stručnjaci u svojim oblastima, poput dečje psihologije, dečje psihijatrije i sl. Međutim, postojeći kurikulumi ne sistematizuju praktične

veštine, kao što su korišćenje materijala u lako čitljivom formatu, AAK, tumačenje na znakovni jezik, vizuelna podrška, niti sprovođenje i oslanjanje na jedan snimljeni forenzički intervju. Čak ni pravni fakulteti nemaju nastavne module o pravima deteta, niti posebno o pravima dece sa smetnjama u razvoju.

Ove nedostatke trebalo bi ispraviti kroz nacionalni, akreditovani program obuke. Obuka mora biti redovna, obavezna i stepenovana, koja uključuje početnu sertifikaciju prilikom uvođenja u posao, praćena periodičnim obnovama znanja (npr. svake dve godine), povezanim sa profesionalnim licenciranjem ili procenom rada policijskih službenika, tužilaca, sudija, advokata, stručnjaka CSR, sudskog osoblja, sudskih veštaka i tumača. Sadržaj treba da prevaziđe teoriju i obuhvati praktične kompetencije: prilagođavanje jezika razvojnim sposobnostima deteta, planiranje i dokumentovanje individualizovanih prilagođavanja, sprovođenje intervjua inkluzivnih za smetnje u razvoju, pravilnu upotrebu audio-video modaliteta, sprečavanje sekundarne viktimizacije i periodičnu proveru razumevanja deteta. Način realizacije treba da kombinuje e-učenje, neposrednu obuku kroz simulacije (igre uloga, simulacije sudskih postupaka) i superviziranu praksu, uz jasne ishode učenja i procenu (pre/post testove, strukturirane evaluacije uz posmatranje i reviziju spisa predmeta).

OOI, uključujući decu i mlade sa smetnjama u razvoju sa ličnim iskustvom, uz uspostavljene snažne mere zaštite, treba da učestvuju u procesu kreiranja nastavnih modula, realizacije pojedinih segmenata obuke i zajedničke evaluacije efekata. Njihovo učešće obezbeđuje relevantnost i zadržava fokus na praktičnim prilagođavanjima. Sistem bi trebalo da vodi nacionalne registre sertifikovanih posrednika, tumača (uključujući znakovni jezik) i stručnjaka za zaštitu dece sa veštinama inkluzivnim za smetnje u razvoju, te da obezbedi njihovo angažovanje bez troškova za dete (uz tretiranje troškova kao procesnih). Praćenje treba da obuhvati ne samo pohađanje obuka, već i to da li obuka menja praksu: manji broj ponovljenih ispitivanja, veća upotreba pristupačnih formata, veća prihvaćenost snimljenih forenzičkih intervjua kao dokaza i dokumentovano utvrđivanje preferencija deteta.

6. Intersekcionalnost i višestruka diskriminacija

Smetnje u razvoju se prepliću sa polom, etničkom pripadnošću, jezikom, siromaštvom, životom u ruralnim područjima, migracionim statusom i smeštajem u rezidencijalnoj zaštiti, stvarajući višeslojne prepreke u svakoj fazi postupka. Iako Srbija nema razvijen sistem prikupljanja podataka, učesnici istraživanja su prepoznali ovaj problem. Na primer, romska devojčica sa oštećenjem sluha može se suočiti sa stigmatizacijom i po osnovu etničke pripadnosti i smetnje u razvoju, ograničenim pristupom tumačima i za znakovni i za manjinske jezike, kao i transportnim i finansijskim preprekama koje otežavaju učešće. Dečak sa intelektualnim teškoćama koji živi u udaljenom području može nailaziti na nepristupačne zgrade, složen pravni jezik i odsustvo posrednika, dok niska primanja njegove porodice dodatno pojačavaju svaku prepreku (odsustvo sa posla, troškovi putovanja, nedostatak pravnog znanja, niska pismenost, neobezbeđena besplatna pravna pomoć itd.). Ovi kumulativni nedostaci dodatno su pojačani već identifikovanim sistemskim karakteristikama: okruženjima usmerenim na odrasle, diskrecionim umesto garantovanih prilagođavanja, oskudnim materijalima prilagođenim deci, nedovoljnim poznavanjem standarda o pravima deteta i osoba sa invaliditetom i neujednačenom dostupnošću pravosudnih institucija opremljenih audio-video vezama.

Postoje i rodno specifični obrasci u okviru ove intersekcionalnosti. Devojčice sa smetnjama u razvoju su izložene povećanom riziku od seksualnog i porodičnog nasilja, ali ređe dobijaju pripremu zasnovanu na razumevanju traume, garancije privatnosti ili ženske ispitivače/posrednike, dok stigma i strah od odmazde unutar porodica, zajednica ili institucija odvraćaju od prijavljivanja. Dečaci sa smetnjama u razvoju se često suočavaju sa stereotipima koji umanjuju njihovu viktimizaciju (posebno u slučajevima seksualnih krivičnih dela) i mogu biti usmeravani ka konfrontacionim okruženjima koja obeshrabruju otkrivanje. Rodno raznolika deca sa smetnjama u razvoju se susreću sa dodatnim predrasudama, pogrešnim rodnim označavanjem i povredama privatnosti, uz ograničenu dostupnost dostojanstvenih prostora, bezbednih kanala za prijavljivanje ili obučenog osoblja. U svim grupama, deca iz manjinskih zajednica i ona u rezidencijalnoj zaštiti ili u situacijama povezanim sa ulicom češće prolaze kroz postupke bez tumača, AAK, materijala u lako čitljivom formatu ili udaljenih opcija.

Mere koje se bave intersekcionalnošću nisu planski razvijene niti ciljane i uglavnom ostaju generičke. Pojedini tužioci ili sudije obezbeđuju prilagođavanja kao što su odvojeni ulazi, imenovanje tumača i posrednika ili održavanje saslušanja putem audio-video veze, ali se ove mere ne pokreću sistematski na osnovu individualne procene koja obuhvata sve relevantne faktore, kao što su vrsta smetnje u razvoju, pol, jezik/etnička pripadnost, porodično okruženje, socioekonomski status itd. Da bi postupci bili zaista pristupačni i osnažujući, prilagođavanja treba garantovati rano, već pri prvom kontaktu sa nadležnim organima, i evidentirati u spisima predmeta. Obuke treba da budu obavezne i zajednički osmišljene sa OOI i posrednicima iz manjinskih zajednica, uz module o implicitnim predrasudama i dinamiци roda/etničke pripadnosti i smetnji u razvoju. Konačno, institucije bi trebalo da prate i objavljuju razvrstane podatke (po uzrastu, polu/rodu, smetnji u razvoju, etničkoj pripadnosti/jeziku, lokaciji i vrsti smeštaja) o obezbeđenim prilagođavanjima i ishodima, kako bi intersekcionalni jazovi postali vidljivi i mogli da se isprave, a ne samo da budu povremeno konstatovani u izolovanim istraživanjima.

7. Praznine, rizici i prioritetne reforme

Srbija je već preduzela značajne korake ka uspostavljanju pravosuđa prilagođenog deci u zakonodavstvu i javnim politikama. ZKP i ZM obezbeđuju osnov za mere zaštite dece žrtava i svedoka, a u pojedinim višim sudovima uspostavljene su sudske službe za podršku – doduše u ograničenom kapacitetu i bez zapošljavanja specijalizovanih stručnjaka. Profesionalci u različitim sektorima u velikoj meri prepoznaju značaj sprečavanja sekundarne viktimizacije žrtava i osetljivih svedoka. To su važni resursi i pokazatelj da postoji početna osnova prakse na kojoj se može dalje graditi radi potpunog usklađivanja sa međunarodnim i regionalnim standardima.

Međutim, postoji značajan rizik da se krivična dela protiv dece sa smetnjama u razvoju sistematski nedovoljno prijavljuju, te da administrativni podaci gotovo sigurno potcenjuju stvarnu rasprostranjenost, naročito kada je reč o deci sa složenim teškoćama koja žive u zatvorenim okruženjima. Prepreke uključuju nepristupačne kanale za prijavljivanje, oslanjanje na odrasle „čuvare kapija“ koji mogu biti umešani ili u sukobu interesa, strah od odmazde ili da im se neće verovati, stigmom i ograničene kapacitete profesionalaca da prepoznaju zlostavljanje. Institucionalna okruženja dodatno pojačavaju ove rizike kroz neravnotežu moći, socijalnu izolaciju, ograničen spoljašnji kontakt i evidencije pod kontrolom pružalaca usluga,

što zajedno potiskuje otkrivanje i otežava nezavisno uočavanje. Kao rezultat toga, broj žrtava – naročito među decom sa intelektualnim i komunikacionim teškoćama, autizmom ili višestrukim smetnjama u zatvorenim ustanovama – može biti znatno veći nego što to ukazuju zvanični podaci. Ono što mora da se unapredi jeste operativni model: od diskrecionog i kasnijeg reagovanja u postupku ka garantovanim pravima, ranoj intervenciji i pravovremenoj reakciji.

Prvo, neophodno je da **individualna procena**, koju zahteva Direktiva EU o pravima žrtava, postane zakonska obaveza već pri prvom kontaktu za svako dete žrtvu/svedoka, uz inkluzivni skrining u odnosu na smetnje u razvoju, kako bi se utvrdila potrebna prilagođavanja (AAK, materijali u lako čitljivom formatu, znakovni jezik, vizuelna podrška, posrednik, pauze, audio-video ili udaljeno svedočenje) i dokumentovale informisane preferencije deteta. Decu treba proaktivno informisati o njihovim pravima i dostupnim pravnim sredstvima putem materijala prilagođenih deci, dostupnih široj javnosti u različitim formatima (lako čitljivi tekstovi, piktogrami, brajevo pismo i znakovni jezik), kako u štampanom obliku u relevantnim ustanovama, tako i na institucionalnim veb-sajtovima. Takođe, deca moraju biti osnažena da prepoznaju radnje koje predstavljaju krivično delo.

Drugo, potrebno je obezbediti **kontinuitet podrške**: isti advokat i, gde je imenovan, isti posrednik treba da prate dete kroz sve faze postupka. Uključivanje više profesionalaca, čak i kada je dobronamerno, može nenamerno dovesti do sekundarne viktimizacije.

Treće, potrebno je uvesti **pristupačnu komunikaciju i prilagođena okruženja**, kroz integrisanje materijala za decu/roditelje u više formata u svakoj fazi postupka, usvajanje pojednostavljenog i uvažavajućeg jezika uz periodične provere razumevanja i donošenje jasnih SOP za saslušanja putem audio-video linka.

Četvrto, mora se uvesti **obavezna, praktično orijentisana i inkluzivna obuka za smetnje u razvoju** za sve aktere u postupku. Ove obuke treba da budu i sektorske i multisektorske za sve učesnike – pravosuđe, socijalnu zaštitu, policiju, zdravstvo i mentalno zdravlje. Pored toga, potrebno je uspostaviti nacionalne registre sertifikovanih posrednika, tumača (uključujući znakovni jezik) i stručnjaka obučeni za prakse zasnovane na razumevanju autizma i AAK. Najoptimalnije rešenje je jedan kvalitetno sproveden i snimljen forenzički intervju na početku postupka, kao podrazumevana dokazna osnova, čime se minimizuje ponovljeno ispitivanje i sekundarna viktimizacija.

Peto, sve **službe za podršku žrtvama moraju biti pristupačne osobama sa invaliditetom odnosno smetnjama u razvoju**, uključujući ruralna i udaljena područja, i garantovati besplatan pristup inkluzivnim programima psihosocijalnog oporavka koji se pružaju što bliže njihovim zajednicama, sa fokusom na mentalno zdravlje, dobrobit, samopoštovanje, dostojanstvo i autonomiju pojedinca.

Na kraju, okvir prava mora biti ojačan izričitim **uvođenjem principa učešća deteta i najboljih interesa deteta u krivično zakonodavstvo i krivični postupak**, preusmeravanjem procena ka odlučivanju uz podršku (pretpostavka sposobnosti) i uspostavljanjem sistema praćenja i odgovornosti koji prate obezbeđivanje i kvalitet prilagođavanja, razvrstane po uzrastu, polu/rodu i smetnji u razvoju, i povezuju rezultate sa nadzorom.

Radi **suzbijanja neprijavlivanja i skrivene viktimizacije**, moraju se uspostaviti mehanizmi za identifikaciju žrtava krivičnih dela, posebno u rezidencijalnim ustanovama, dnevnim centrima za decu sa smetnjama u razvoju, kao i u porodicama. Potrebna je promena sa modela zasnovanog na pritužbama na aktivno otkrivanje slučajeva nasilja. Svako dete u ustanovi treba da ima dokumentovani „komunikacioni pasoš“ (preferirani načini komunikacije, rečnik, znaci, ponašanja) i pristup nezavisnim zagovornicima kojima se može obratiti ili koji redovno posećuju ustanove i mogu pokrenuti pitanja u ime deteta. Takođe je neophodno uspostaviti pristupačne tačke za prijavljivanje koje ne zavise od govora i fizičkog prisustva (piktogrami, lako čitljivi obrasci, SMS/čtet, AAK opcije) i obezbediti da postojeće linije za pomoć budu dostupne i u potpunosti pristupačne. Inspekcijski nadzori treba da se sprovedu redovno, uključujući nenajavljene spoljašnje kontrole od strane Zaštitnika građana/Nacionalnog preventivnog mehanizma i nadzor OCD, kao i bezbedne kanale za uzbunjivanje za zaposlene i vršnjake. Iako je obavezno prijavljivanje propisano zakonodavstvom, potrebno je ojačati sankcije za nepoštovanje i standardizovati dokumentovanje povreda i incidenata. Sve državne institucije moraju prikupljati i objavljivati podatke razvrstane po uzrastu, polu/rodu, smetnji u razvoju i vrsti smeštaja. Konačno, obuke za prepoznavanje neverbalnih pokazatelja zlostavljanja i za upotrebu AAK/znakovnog jezika treba uvesti u svim sektorima za profesionalce koji su u direktnom kontaktu sa decom, kako bi se zabrinutosti rano prepoznale i pretvorile u blagovremena upućivanja ka zaštiti i krivičnom gonjenju.

8. Zaključak

Srbija nema potrebu da iznova osmišljava svoj pravosudni sistem kako bi ispunila međunarodne i regionalne obaveze relevantne za pravosuđe osetljivo na potrebe dece. Naprotiv, izazov je pre svega operativne prirode. Neophodno je postojeći okvir dobrih namera osetljivih i posvećenih profesionalaca, kao i selektivne prakse, pretvoriti u sistem koji pouzdano obezbeđuje pristupačnu i delotvornu pravdu za svako dete, uključujući i svako dete sa smetnjama u razvoju. Dokazi jasno ukazuju na to da postojeće mere zaštite funkcionišu onda kada se zaista primenjuju. Ono što preostaje jeste da se obezbedi njihova dosledna primena u svakom slučaju, od prvog kontakta deteta sa sistemom do konačne odluke.

Postizanje ove promene manje zavisi od uvođenja novih instrumenata, a više od institucionalne discipline i jačanja kapaciteta. Međunarodne i regionalne obaveze već ukazuju na značaj ranih i individualizovanih procena i planiranja, komunikacije koju dete zaista može da razume i koristi, kompetentnih stručnjaka koji su dostupni kada su potrebni, kao i okruženja koja smanjuju rizik od povrede i sprečavaju sekundarnu viktimizaciju. Zadatak institucija je da ove zahteve ugrade u redovnu praksu – kao standard, a ne kao izuzetak – tako da garantovana prava zamene diskreciono odlučivanje, a deca budu tretirana kao nosioci prava sa razvijajućim sposobnostima, a ne kao proceduralni dodatak.

Održivost ove promene zahteva upravljanje, a ne samo smernice. Razvrstani i javno dostupni podaci, budžetske linije koje prate zakonska obećanja, jasno definisane odgovornosti u pravosudnom i socijalnom sektoru, kao i nezavisni nadzor koji se bavi kvalitetom, a ne samo formalnom usklađenošću, predstavljaju ključne poluge za pretvaranje standarda u praksu. Jednako važno, jačanje kapaciteta mora biti kontinuirano i zajednički osmišljeno sa

organizacijama osoba sa invaliditetom i sa samom decom, kako bi se stručnost razvijala zajedno sa sistemom, a ne mimo njega.

Institucionalizacijom ranih procena, pristupačne komunikacije, kompetentne podrške i smislenog učešća, Srbija može učiniti pristupačnost pravilom, a ne izuzetkom. Ukoliko se ove mere usvoje, Srbija može postojeći, već razvijen pravni okvir pretvoriti u pouzdanu praksu na širokom nivou – praksu koja je pristupačna, osnažujuća i istinski inkluzivna za decu sa smetnjama u razvoju, uz istovremeno očuvanje integriteta pravosudnog postupka.